



### *Veel blijdschap*

**ISSN 1574-2075**

**Informatiebulletin**

© Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort

Opgericht 28 maart 2000  
Register Kamer van  
Koophandel Gooi- en  
Eemland: 32079321

Overname van artikelen of  
gedeelten daarvan wordt op  
prijs gesteld onder voor-  
waarde van bronvermelding.

Appelweg 3,  
3832 RK Leusden  
tel.: 033-4613129  
fax.: 033-4615695  
[www.kampamersfoort.nl](http://www.kampamersfoort.nl)  
[info@kampamersfoort.nl](mailto:info@kampamersfoort.nl)

bankrekening: 96 95 81 599

Aan Informatiebulletin 14  
werkten mee: redacteur  
K. Kreuning, redacteur G. te  
Winkel, en eindredacteur C.  
Biezeveld.



Bij het opslaan van dit julinumnummer van het Informatiebulletin kunnen we terugkijken op een turbulent maar ook zeer succesvol voorjaar. Een voorjaar waarin we intensief mochten herdenken dat 60 jaar geleden een einde kwam aan een periode van tirannieke bezetting en onderdrukking. Dat kwam ook tot uitdrukking in de activiteiten op en om de gedenkplaats, die grote stromen bezoekers trokken. Het eerste halfjaar 2005 werd 75% van het bezoekersaantal van het voorafgaande jaar gehaald, was het aantal groepsrondleidingen al 33% meer dan in het hele jaar 2004!

We denken terug aan een uniek herdenkingsconcert op 18 april, waarbij aan het slot het "Dagboek uit Kamp Amersfoort, 1942" van D.W. Folmer werd gepresenteerd. Op 19 april beleefden we een indrukwekkende herdenking, waarbij de regen wel hinderlijk was, maar de hal van de DHV-gebouwen een uitkomst vormde. De herdenkingslezing in de avond van 19 april was zeer inhoudsvol. Op 22 april werd tijdens een speciale bijeenkomst het boek "Nederlanders in Neuengamme" gepresenteerd, omringd door indrukwekkende toespraken, onder andere van de ambassadeur van Duitsland, dat de media helaas is ontgaan. Het verdiende meer aandacht.

Op 4 mei werd de Nationale herdenking intensief beleefd, door de ouderen van toen en de jongeren van nu. Een paar duizend mensen lieten hun betrokkenheid merken bij de stille tocht in de avond. In de vroege ochtend van de 5<sup>e</sup> mei kwamen lopers het vrijheidsvuur uit Wageningen brengen, het bleef deze drukke bezoekdag door als vrijheidssymbool branden. Tot slot werd op 9 mei ook uitvoerig stilgestaan bij de "Russen"-herdenking, op de gedenkplaats geaccentueerd met een zeer unieke foto-expositie, uitgeleend door een aantal samenwerkende ambassades.

De gedenkplaats heeft dienstverlenend en educatief gefunctioneerd als bedoeld. Het gerenoveerde terrein met bezoekerscentrum oogstte alom waardering. Op 17 juni 2005 nog eens onderstreept met de toekenning van de Architectuurprijs 2005 (Amersfoort)! Kortom, de blijdschap overheerst dat de herinnering aan dat beruchte Kamp Amersfoort op deze wijze werd hersteld en een plek in de samenleving verkreeg.

Cees Biezeveld,  
directeur a.i.

**Geïnteresseerden kunnen een vrijblijvend abonnement aanvragen bij het kantoor van de stichting door opgave van naam, postadres en functionele achtergrondgegevens.  
Eén keer per jaar wordt een vrijwillige bijdrage gevraagd voor het werk van de stichting.**

# Herdenkingsactiviteiten & boekpresentaties 2005

Deze tekst, verdeeld in diverse blokken, is een samenvatting van verschillende toespraken, uitgesproken tijdens de afgelopen herdenkingsbijeenkomsten en boekpresentaties. Luisteren is anders dan zelf lezen. De tekst mag dan een samenvatting zijn en zo de kopij vormen voor dit infobulletin, het geeft weer wat

de diverse sprekers hun gehoor voorhielden. Op een enkele toevoeging na, een overdenking mijnerzijds, is het wat de sprekers inbrachten.

*Met groot respect: Karel Kreuning*

## Herdenkingsconcert & presentatie dagboek D. W. Folmer.

Het wordt maatschappelijk ondernemen genoemd: binnen de mogelijkheden van een bedrijf de samenleving op een directe of indirecte manier van dienst zijn. Een goeie buur is beter dan een verre vriend. Het advies- en ingenieursbureau **DHV** is en doet beide. Het kantoorgebouw waarbinnen het bureau is gevestigd, werd ontworpen door architect D. Zuiderhoek en in 1971 in gebruik genomen.\* In de grote hal van het bedrijf, een van de eerste kantoorruimten in Nederland, heette Cees Biezeveld op maandag 18 april de aanwezigen welkom. Direct na hem gaf Lili Schutte, een van de leden van het **“Ensemble 1939”** een korte toelichting op de doelstelling en het programma van het Ensemble. Het is een kamermuziekgezelschap, dat bestaat uit jonge musici uit verschillende Nederlandse toporkesten, die op het allerhoogste niveau met elkaar musiceren.\*\* De muziekkeuze voor deze avond hebben zij speciaal afgestemd op de zestigjarige herdenking van de afloop van de Tweede Wereldoorlog. De diverse composities werden gemaakt door in concentratiekampen opgesloten musici. Ondanks de uiterst moeilijke omstandigheden waarin zij verkeerden, schreven zij de mooiste muziekstukken. Het is amper voor te stellen hoe zij de stilte in zichzelf vonden om dat te kunnen doen. Wie van hen zal indertijd vermoed

hebben dat zoveel jaren later hun muziek nog steeds toehoorders verstilt. De composities van Marius Flothuis, Hendrik Andriessen, Leo Smit, Nico Richter en Ignace Liliën houden, net als iedere andere getuigenis, de geschiedenis levend en leggen zo een directe link tussen heden en verleden.

Een tweede getuigenis van wat eens plaatsvond, werd gepresenteerd door de kleindochter van D.W.Folmer. Na een korte toespraak door Eelco van Welie, uitgever,



Viool, David Peralta Alegre, piano, Ksenia Kouzmenko  
Foto: Bern. J. Dons



Kleindochter van D.W. Folmer, Els Beg: zestaf voordrachten uit het dagboek van haar grootvader. Bern. J. Dons

\* De rode draad door de ontwerpplannen was dat “samenleven en werken” optimaal geïntegreerd zouden worden. En dat in een werkomgeving waarin zoveel mogelijk van natuurlijke materialen gebruik is gemaakt. Het open karakter van het gebouw zet aan tot saamhorigheid en stimuleert het gevoel een gezamenlijke prestatie te leveren.

\*\* De uitvoerende musici op deze avond waren: David Peralta Alegre - viool; Virpi Räsänen - viool; Anne Melse - altviool; Vicent Morelló Broseta - fluit; Lili Schutte - klarinet; Ksenia Kouzmenko - piano; Anabela Marcos - sopraan. Stichting 1939 / Pretoriusstraat 1-3 / 1092 EW Amsterdam



Uitgever E. van Welie schenkt het eerst Ex. aan Jard Folmer (schrijfster)  
Foto: Bern. J. Dons

Walburg Pers uitgeversmaatschappij, droeg Els Beg-Tettelaar op zeer eigen wijze delen uit het dagboek van haar grootvader voor. In dat boek, "Dagboek uit Kamp Amersfoort, 1942", maakte Folmer zijn aantekeningen. Daaruit blijkt hoe hij alles wat zich indertijd in het kamp afspeelde, registreerde en nauwgezet noteerde. In de presentatie van Walburg Pers staat te lezen hoe Folmer eind 1940 werd gearresteerd vanwege zijn betrokkenheid bij het verzet. Hij werd in 1942 veroordeeld tot levenslang tuchthuisstraf, waarna hij niet naar een tuchthuis, maar naar het beruchte Kamp Amersfoort wordt gebracht. Hij vermoedt dat zijn vonnis is herzien en hij alsnog de doodstraf krijgt. Folmer neemt alles waar. Niet alleen de martelingen, honger, uitputting en de dood, maar ook de humor, de levenswil en de onvoorwaardelijke vriendschappen die in het kamp

ontstaan. Hij onderzoekt alle mogelijkheden om te vluchten, totdat hij de 'goeie' SS'er Verheyen ontmoet. Samen met Folmers vrouw smeedt hij een plan, waardoor Folmer op 29 mei 1942 kan ontsnappen. Folmer duikt onder en werkt zijn aantekeningen uit, waarna ze decennia lang werden bewaard in een blik. Na het overlijden van zijn vrouw kwam het in het bezit van Folmers nabestaanden, die het verhaal nogmaals overtypen.\* De kracht waarmee Els Beg haar grootvaders woorden voordroeg, waarnodig met veel vaart, niet gehaast, soms kort en afgebeten - Duits, de Mof - maakten op iedereen indruk. Haar grootvaders kordaatheid en diens onverzettelijkheid lijken ook zijn kleindochter te typeren. De kleindochter die zich hardop afvroeg: "Wie ben ik, dat ik dit mag doen?" Ik zei zachtjes: "Jij...!".

Nadat Els Beg namens de familie het dankwoord had uitgesproken, werd de avond muzikaal afgesloten door Jard Folmer, dochter van Dirk Willem Folmer. Met orgelbegeleiding verzorgde haar vriendin (door een blessure kon Jard niet zelf spelen) op fluit haar vaders favoriete gezang: 300 A".

<i>Wat de toekomst brengen moge, Mij geleidt des Heren hand Moedig sla ik dus de ogen naar het onbekende land. Leer mij volgen zonder vragen Vader, wat Gij doet is goed! Leer mij slechts het heden dragen Met een rustig kalmen moed!</i>	<i>Waar de weg mij brengen moge, aan des Vaders trouwe hand loop ik met gesloten ogen naar het onbekende land.</i>
---	--

\* "Dagboek uit Kamp Amersfoort, 1942", D.W. Folmer, is een uitgave in samenwerking met Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort, Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, ISBN 90.5730.356.6.

*Onze herdenkingsactiviteiten op 18 & 19 april en de uitgave van het dagboek van D.W.Folmer werden mede mogelijk gemaakt door de opbrengsten uit de **BankGiroLoterij**. Uw deelname aan deze loterij wordt daarom van harte aanbevolen.*

## Herdenking overdracht Kamp Amersfoort 19 april

Iedereen hoopte dat het niet zou gebeuren, maar toch begon het halverwege de toespraken te regenen. Het leek, zo zei iemand, een schaduw te zijn die zich vanuit het verleden over deze dag heen strekte. Na het welkomstwoord van voorzitter Schreuder hield oud-gevangene J.Boonstra de herdenkingstoespraak. Vrijwel op het zelfde moment begon het te regenen. De steeds intensiever wordende regen maakte zelfs aanpassing van het programma nodig. Directeur Cees Biezeveld maakte de overstap naar de herdenkingsstilte en nodigde de aanwezigen daarna uit om naar De Stenen Man te gaan voor de kranslegging. Aan het eind van het

zandpad, dat eens de schietbaan was, werd stilgehouden en de eerste krans gelegd door de oud-gevangenen J.H.Samuel en M.Soetendal. Velen die daarna stilhielden voor "De Gevangene voor het Vuurpeloton", zoals het monument officieel heet, legden daarbij eveneens bloemen en kransen. Nadat allen in de hal van het DHV-gebouw verzameld waren, werd daar nog een toespraak gehouden door hoofd-rabbijn B.Jacobs van het Interprovinciaal Opperrabbinaat en de burgemeester van Amersfoort, mw. A. van Vliet-Kuiper. In 2005 werd ook "Amersfoort" opgenomen in "Dichter bij 4 mei" van het Nationaal Comité 4 en 5 mei.



De vijftienjarige Vicky Francken, één van de deelnemers uit de dichtwedstrijd voor scholieren, droeg op indrukwekkende wijze eigen werk voor\*, daarmee aantonend hoe betrokken de jeugd kan zijn bij herdenken! Het leek, merkte iemand op, een reünie te zijn. Oude vrienden onder elkaar. Je kon wel geregeld mensen tegen elkaar horen zeggen: "De oude groep wordt almaar kleiner". En zo is het.

Herdenking 2005

Foto: J. Vos

*\* Zonder titel, van Vicky Francken, 15 jaar.*

*Hoe ga je dit beginnen...  
Vragen zelfs de klamme vezels vraagteken  
En het papier weet het niet*

*Teder streel ik stiltes  
Stel ik het einde uit  
Ik wil niet schrijven over einden*

*Maar beginnen met schrijven*

*Want dit herdenken is ver denken  
En tegelijk dichtbij*

*De klok loopt vreemd maar wel altijd  
Denk ik nu terwijl ik stilsta  
Stil sta slechts luister naar  
En hoor de tijd*

*De koude lucht bijt in mijn wangen  
Het is stil in mij en het blijft stil  
Ik fluister dat dat niet wil zeggen  
Dat ik niets denk of voel*

*Maar dat ik vrijheid koester in mijn handen  
En enkel zwijg om herinneringen  
Aan vervlogen tijden  
Niet langzaam te laten*

*Vervluchtigen*

*Onze herdenkingsactiviteiten op 19 april werden mede mogelijk gemaakt door de opbrengsten uit de **BankGiroLoterij**. Uw deelname aan deze loterij wordt daarom van harte aanbevolen.*

## 6<sup>e</sup> Herdenkingslezing Kamp Amersfoort

**De zesde herdenkingslezing, dinsdagavond 19 april, een initiatief van de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort en de Amersfoortse Courant, werd deze avond ingevuld door mevrouw dr. Regina Grüter en de heer drs. Hans Werkman. De onderdelen worden hierna nader beschreven.**

### Het Rode Kruis en Kamp Amersfoort

Mevrouw Grüter, hoofd afdeling Oorlogsnazorg van het Rode Kruis, hield een lezing over 'Het Rode Kruis en Kamp Amersfoort'. Op donderdag 19 april 1945 stelde SS-Brigadeführer Eberhard Schöngarth het overdrachtsdocument op waarmee Kamp Amersfoort, inclusief de gevangenen, werd overgedragen aan het Nederlandse Rode Kruis. De volgende dag droeg Schöngarth de leiding van het kamp over aan mevrouw Loes van Overeem.

Zij was het hoofd van de Dienst voor Speciale Hulpverlening van het Nederlandse Rode Kruis. Nadat de Duitsers vertrokken waren, werd bij de hoofdpoot de vlag van het Rode Kruis gehesen. \*1 Op vrijdag 20 april was het kamp weer in Nederlandse handen, een enclave in bezet gebied en daarmee een unicum in de geschiedenis.

In haar lezing over de bovengenoemde periode benadrukte mevrouw Grüter de rol van mevrouw Van Overeem-Ziegenhart. Haar betekenis voor Kamp Amersfoort is inmiddels bekend uit zowel het gelijknamige boek van Geraldine von Frijtag, als dat van dr. Lou de Jong in deel 8 van zijn epos over het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Mevrouw Overeem verleende aanvankelijk persoonlijk hulp en organiseerde dat later op grote schaal voor gevangenen uit diverse Duitse kampen en gevangnissen in Nederland.\*2 Haar inzet was vooral gericht op de gevangenen in Kamp Amersfoort. Voor hen organiseerden zij en haar staf iedere week voedselpakketten. Behalve dat, werden er medische hulp en medicijnen geregeld, dekens, verbetering van de hygiënische

omstandigheden, zeep, verpozing in de vorm van films, sigaretten en versnaperingen. Soms wist zij ook een verbetering van het klimaat te bewerkstelligen.

Mevrouw Van Overeem, van wie gezegd werd dat ze barmhartig, gedreven en charmant was, werd door de gevangenen van Kamp Amersfoort o.a. de "blonde engel" of de "witte engel" genoemd. Ze trotseerde de bezetter om de gevangenen te kunnen helpen. Hoewel niet iedereen zich in haar wezen en beleid kon vinden - ze zou zich te veel met de bezetter hebben ingelaten, onder wiens gezag zij werd aangesteld als de enige tussenpersoon tussen de helpers (van het Rode Kruis) en de bezetter, -concludeert Geraldine von Frijtag echter dat het oordeel over mevrouw Van Overeem positief moet zijn.\*3

*Mevrouw Van Overeem zal in haar besluitvorming en wijze van aanpak eigenzinnig zijn geweest, een eigenheid die niet iedereen kon of wilde waarderen, maar daarmee kwam zij op voor de belangen van mensen die met haar inzet het meest gediend waren: de gevangenen. Haar belangrijkste taak was die in de oorlogsjaren. Wie daaraan voorbij gaat door te wijzen op al dan niet gefundeerde feiten in latere jaren, doet haar verdiensten geen eer aan en besmet dit deel van haar nagedachtenis. Geen mens zal gevangen willen zijn, maar als dat zou gebeuren, zal iedereen die dat overkomt, zonder één enkele uitzondering, dan wensen de aandacht van een mens als Loes van Overeem te hebben.*

Toen mevrouw Van Overeem in 1957 en 1958 de taak kreeg toebedeeld om de opvang van evacués uit Indonesië te coördineren, deed ze dat op de voor haar kenmerkende wijze. De toon van een krantenbericht daarover is veelzeggend: "Een kleine ruimte in de aankomsthal van Schiphol is afgesloten met witte lakens. Daarbinnen regeert mevrouw Van Overeem. Zij doet het charmant. Binnen 24 uur heeft zij de vele instanties, die op de luchthaven een vinger in de pap hebben, voor zich ingenomen:..." Waaruit blijkt dat zij met haar organisatietalent en charme, net als eerder, ook in deze situatie mensen voor zich wist in te nemen en dingen van hen gedaan kreeg.

*Dat was nodig. Sommige zaken dienen nu eenmaal geen uitstel, maar vragen, hoe en op wat voor manier dan ook, een directe aanpak.*

Geconcludeerd mag worden dat Loes van Overeem een sterke en charmante vrouw was. Iemand met wie niet te sollen viel. Zij was begaan met mensen in nood en had een onstuitbare energie om te helpen. Dat hebben de

Duitsers gemerkt en vooral, gelukkig, de gevangenen hier in Amersfoort. Ze was niet gemakkelijk. Gelukkig maar! In 1979, een jaar voor haar overlijden, reikte het Internationale Rode Kruis in Genève haar de Henri Dunant-medaille uit. Loes van Overeem ging voorbij aan het formele en de indertijd bestaande conventies. Mevrouw Van Overeem was in haar tijd geplaagd, om in een deel daarvan de meest ongewone situaties te helpen keren. In haar tijd en taal zei ze: "Wij hebben hier en daar Goddank **kunnen** helpen. We hebben mensen in hun nood **kunnen** bijstaan. Wij hebben echt Rode Kruiswerk **kunnen** doen, werk van de puurste barmhartigheid, werk dat fascinerend was, omdat het zo buitengewoon hard nodig was. Werk dat mij daarom een stuk levensgeluk heeft gebracht en een stuk levenservaring, waar ik dankbaar voor zal blijven, mijn hele leven lang".

Het bovengenoemde citaat legt een kleine link met het hedendaagse werk van het Rode Kruis Oorlogsnazorg. Het betreft geen afdeling waar oorlogsgetroffenen psychologische hulp ontvangen. Het is meer een informatiebureau, dat al in 1914 in opdracht van de Nederlandse overheid werd opgericht. Vandaag de dag is de kerntaak van het Nederlandse Rode Kruis het herstellen van contact tussen personen die door oorlog en rampen werden getroffen, en hun verwanten. Via het International Tracing Bureau is veel informatie opgespoord. De binnengekomen documentatie wordt aldoor verwerkt en dat maakt in feite de cirkel rond. Door de opdracht om een informatiebureau op te zetten kwam veel informatie binnen. Daarmee kan aan een tweeledige taak worden voldaan: verificatieverzoeken voor de Pensioen- en Uitkeringsraad en onderzoek doen op verzoek van betrokkenen.

Inherent aan de positie en verantwoordelijkheid van de medewerkers van de organisatie, is het verzorgen en beheren van het archief voor wetenschappelijke en journalistieke doeleinden. Met informatieverstrekking wordt zeer zorgvuldig omgegaan, maar het archiefmateriaal is zo uniek, dat het immoreel zou zijn dit aan serieuze onderzoekers te onthouden. Wetenschappelijk onderzoeken of anderszins, bij een gewetensvolle aanpak worden tot op vandaag noden geledigd en belangen gediend. Veel is bij achterblijvers of nazaten nog onbekend. Een antwoord is, hoe summier ook, vaak een balsem. Er komt meer begrip, soms postuum, maar zo nodig voor de verwerking, zestig jaar na dato. In die zin is Oorlogsnazorg inderdaad een vorm van hulp die psychologisch nodig is.

Tenslotte nog enkele overwegingen van een andere orde. Sinds enkele jaren is de afdeling Oorlogsnazorg,

\*1 Na de bevrijding heeft Kamp Amersfoort gefungeerd als repatriëringkamp. Mensen op de terugweg uit Duitsland of verder uit het oosten konden op doorreis in Amersfoort terecht.

\*2 Ze deed dit in samenwerking met vele anderen, mensen die zelf ook initiatieven ontpleoide, zoals mevrouw Van Beuning-Fentener van Vlissingen uit Den Bosch en mevrouw De Bussy in de Amsterdamse regio. Zo werd het werk uitgebreid naar Vught en Amsterdam, Scheveningen en Arnhem. Toen mevrouw Overeem melding maakte van het bunkerdrama in Vught, waarbij tientallen vrouwen in een bunker werden geperst en er tien omkwamen, kwam de hoogste baas Rauter er achter. Hij liet de kampcommandant vervangen.

\*3 Dr. Geraldine von Frijtag Drabbe Künzel is als wetenschappelijk onderzoeker verbonden aan het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie. Van haar hand verschenen eerder 'Het recht van de sterkste', over Duitse strafrechtspleging in bezet Nederland en, samen met Saskia Jansens en Hans Blom, 'Een ruwe hand in het water', over de gijzelaarskampen Sint-Michiëlsgestel en Haaren.

en het Nederlandse Rode Kruis zelf, zich bewust van het feit dat samenwerking met andere instellingen, meer openheid naar de mensen toe, belangrijk is. De verificatieverzoeken van de Pensioen- en Uitkeringsraad lopen terug, de vraag van particulieren stijgt echter. Na een reorganisatie moet er efficiënter gewerkt kunnen worden en sneller kunnen worden ingespeeld op binnenkomende vragen. Met het NIOD, het Nationaal Archief en herinneringscentra zijn contacten aangehaald, dus ook met directeur Biezeveld van het herinneringscentrum Kamp Amersfoort. De organisatie maakt zich zorgen over de financiering van haar taak. Het moge een ieder duidelijk zijn dat lotgevalinformatie over individuele oorlogsgetroffenen nog altijd, 60 jaar na de bevrijding, broodnodig is. *Oorlogsnazorg dus.*

## **` Dichters en gedichten `40-`45`: Boom tussen beeld en dier.**

Oorlogen en gedichten gaan altijd samen. Ze maken mensen weerbaar en bemoedigen hen. De heer drs. Hans Werkman houdt zijn gehoor voor dat een gedicht in de oorlog over de oorlog iets met een mens wil, het dringt bij hem binnen. Dat is zijn overtuiging. Goede literatuur zet een mens aan het denken, aan het overwegen en aan het werk. Goed gekozen woorden hebben macht en zijn een wapen tegen onmenselijkheid. Woorden roepen een mens op en zetten hem aan om zich daartegen te verzetten. Met woorden kan een appel worden gedaan op ieders medemenselijkheid en geweten. Als er één vorm van literatuur is met morele waarde, dan is dat een gedicht over oorlog. Voorwaarde is wel, dat bij het schrijven van een gedicht, net zoals bij een verhaal, dit overeenkomt met de werkelijkheid. De eigen partij of persoon wordt nogal eens te heldhaftig afgeschilderd. Met gedichten kunnen mensen zowel worden aangemoedigd, als monddood worden gemaakt. Bespot en bejubeld.

Jan Campert. Hij behoort niet tot de grote dichters en zou allang vergeten zijn als hij dat ene gedicht niet had geschreven. Het maakte hem tot `poëtisch icoon van het verzet`, aldus Jan Blokker. Dit beeld was volgens Gerrit Kleinveld onvolledig en dat bracht hij dit jaar naar buiten. Hij trachtte een geschiedschrijving te corrigeren en deed dat om de waarheid te dienen. Ieder weet ervan.

*`De achttien doden`. Een gedicht dat als geen ander het verzet symboliseert. Zijn gedicht. Nog steeds. Iedere overpeinzing geldt en blijft actueel. Jan Campert, schuldig of onschuldig. Wat was de aanklacht, wat waren de omstandigheden, wie waren de rechters, wie de pleiters, wie velde het vonnis, wie voltrok het? Schuldig of onschuldig. Wat bepaalt, wie bepaalt? Zijn mogelijke liquidatie was naar menselijke overwegingen en maatstaven misschien wel gerechtigd. Maar wees zijn Rechter niet. Overweging: het is zoals het is; alles is mensenwerk. Ook het gedicht.*

Hans Werkman.\* Hij vroeg zich af of hij `De achttien doden` zonder meer op de lijst van verzetspoëzie kon laten staan. Overweging. Kan het nog voorgelezen worden bij de eventuele herdenking van de Februaristaking, of, vroeg Werkman zich af, op deze avond voor zijn gehoor. Nee, niet zonder meer. Maar dat doet niets af aan het feit dat het een groots gedicht is. Campert verplaatste zich als ik-figuur in een van de achttien en daarmee belichtte hij alle achttien. Het gedicht is onschuldig. Jan Campert deed niets anders dan het te schrijven en speelt er geen rol in. Het staat volstrekt los van de levensfeiten van de dichter.

Maar hoe dan ook, terecht of niet, lezers denken nu eenmaal anders. De werkelijkheid is dat de schuld van een mens, hier Jan Campert, zich uitvekt over zijn gedicht. Het is onlosmakelijk met hem verbonden. Eenmaal een dief, altijd een dief. Wie in 1942 in Neuengamme mogelijk een brood steelt of verraad pleegt, kan in 1941 geen goed gedicht hebben geschreven. Dat is, zegt Hans Werkman, natuurlijk onzin, maar zo werkt het nu eenmaal. Mensen zijn niet alleen rationele wezens en laten zich in hun beschouwingen, en dus ook in hun oordelen, leiden door het irrationele in zichzelf. Het gedicht is meer dan goed, zegt Hans Werkman, het mag overleven. Maar er moet tijd overheen gaan voordat het weer voorgedragen kan worden, dat mag niet geforceerd worden. Het vuil dat erop gespat is, moet er door de tijd weer afgespoeld worden. De tijd zal het leren.

De ironie. Hans Werkman kon op deze bijeenkomst, met dit onderwerp, moeilijk aan de recente ontwikkelingen voorbij gaan. Maar, zo hield hij zijn gehoor voor, laten we niet vergeten dat de belangrijke functie van het gedicht in oorlogstijd blijvend is: als uitlaatklep, als bemoediging, als protest.

Tot slot. Gedichten. Ze zijn geschreven, voor de Tweede Wereldoorlog, tijdens en daarna. Dichters en schrijvers hebben de opdracht om de herinnering levend te houden. Op een herinneringsdag als deze concentreert zich dat. Hans Werkman sloot zijn lezing af met een gedicht dat Pieter Ista, oud-gevangene van Kamp Amersfoort, oud-patiënt van de Sinai-kliniek, schreef. Werkman trof het tien jaar geleden vlakbij Kamp Amersfoort aan. Het stond met viltstift geschreven op de gekortwiekte stomp van de oude beuk die op die plaats aan de Appelweg alles heeft meegemaakt.

Het is zoals een gedicht hoort te zijn: pregnant en treffend. Sinds van de boom alleen de liggende stronk is overgebleven, is het gedicht op de stam verweerd, verbleekt, verdwenen, al staat het nu wel op een informatiebord. Maar het is geschreven en mocht er ooit een bundel verschijnen met gedichten uit en over Kamp Amersfoort, dan moet dit erin. De dichter voert de boom sprekend in:

\* Drs. Hans Werkman (1939), voormalig leraar Nederlands aan het Fontanus College in Barneveld, fungeert sinds jaren als de spin in het web van de christelijke literatuur.

*Ik,  
stronk van de plant  
die het hoorde en zag  
en niet vergeet  
houd even stand  
tot de laatste dag  
van het oude geslacht  
dat nog weet.  
Hier,  
op de kant  
tussen beeld en dier  
houd ik de wacht.*

Inderdaad, tussen beeld en dier. Het 'beeld' is de stenen man van Frits Sieger. Het woord 'dier' vat Hans Werkman op als het toenmalige beestachtige geweld van Kotälla, Berg, Westerveld en anderen in het kamp. Daartussen op de tijdlijn stond de boom met het gedicht, een gedicht als een getuigenis.



© Foto: H. Broekhuizen

## Boekpresentatie “Nederlanders in Neuengamme”

Op 22 april 2005 werd onder grote belangstelling van oud-gevangenen, nabestaanden en geïnteresseerden het eerste exemplaar van het boek **“Nederlanders in Neuengamme”** door dr. Judith Schuyf overhandigd aan prof. dr. Van Dantzig, oud-gevangene van het concentratiekamp Neuengamme. Voor deze gelegenheid had de directie van het Advies- en Ingenieursbureau DHV in haar kantoorgebouw het grote restaurant beschikbaar gesteld. Voorzitter A. Schoonbeek van de Stichting Vriendenkring Neuengamme beet de spits af met de openingstoespraak. Terecht heette hij speciaal de overlevenden van de voormalige concentratiekampen Amersfoort & Neuengamme welkom en onderstreepte in die zin de aanwezigheid van de heren Aloserie, Duijtschhoff, Van Gent, Van der Liet, Post en natuurlijk prof. dr. Van Dantzig. De heer Schoonbeek verwelkomde ook de aanwezige nabestaanden en wees de kleinkinderen - die hun grootvaders nooit gekend hebben - op de speciale betekenis van het nieuw te presenteren boek. Immers, alleen door een dergelijk boek kan de jongere generatie ervan doordrongen worden wat de gevolgen zijn van fascisme, discriminatie en ongebreidelde machtspolitiek.

*Een mens is eindig, zijn geschiedenis niet. Een duidelijke reden om nooit te stoppen met gedenken en onthuilende misstanden tegen het licht te blijven houden. Een taak en doelstelling voor jonge en gemotiveerde mensen. Tweede en zgn. derde generatie nabestaanden nemen de verantwoordelijkheden over en dragen die verder uit.*

Een standbeeld ter nagedachtenis van de slachtoffers van Neuengamme is nooit opgericht. Het toenmalige

bestuur heeft gekozen voor, zoals het werd genoemd, *“een monument in boekvorm.”* Een historisch verantwoord en toch goed leesbaar boek: *“Nederlanders in Neuengamme”*.

### Directeur Cees Biezeveld

Na een kort muzikaal intermezzo door het trio ‘C-tot de derde’\* hield directeur Cees Biezeveld een inleiding over het Nationaal Monument Kamp Amersfoort. Na de gebruikelijke opening belichtte Biezeveld de doelstelling van de gedenkplaats. Het belang van educatie, het doorgeven aan jongere generaties van de les uit het verleden. Speciaal noemde hij de jongvolwassenen die kiezen voor een uniformdragend beroep, waarbij macht en middelen - die tegen mensen kunnen worden gebruikt - beschikbaar komen. Een journalist van een groot landelijk ochtendblad bewees hem in 2004 de noodzaak van gedenken en educatie, door hem over de telefoon te vragen of het na 59 jaar nog wel nodig was een dergelijk bezoekerscentrum te bouwen. Na een kort antwoord geweigerd te hebben, nodigde Biezeveld de journalist uit naar de gedenkplaats te komen. Toen bleek er een schrikwekkend gemis aan kennis over feiten, over de Tweede Wereldoorlog in het algemeen en Kamp Amersfoort in het bijzonder. Dat is iets waar Cees Biezeveld dagelijks mee wordt geconfronteerd. Het blijft hem bevreemden dat veel Nederlanders niet weten hoeveel mensen daar leden, soms het leven lieten. Behalve dat er honger werd geleden en tegen mensen grof geweld werd gebruikt, zijn er in het kamp of de directe nabijheid daarvan zoveel doodvonnissen voltrokken en represailledodingen uitgevoerd, dat van een van de grootste fusilladeplaatsen tijdens de

\* Het trio C tot de derde wordt gevormd door de drie jonge musici Carel den Hertog (viool), Coos Lettink (accordeon) en Caspar Terra (klarinet). De muzikanten laten zich inspireren door klezmer, balkan- en zigeunermuziek. Door hun ontembare drang tot improviseren geven ze traditionele melodieën vaak bijzondere en onverwachte wendingen en creëren ze een uniek geluid. Al improviserend spelen de jongens niet alleen met elkaar, maar ook naar elkaar, door op speelse wijze elkaar muzikaal uit te dagen en te verleiden tot virtuositeit en lyrisch spel. Hun muziek geeft uitdrukking aan zowel euforische vrolijkheid als intens verdriet, en leent zich zodoende voor dansen, maar ook voor dromen. Spelen doen ze overigens overal; verjaardagsfeesten en bruiloften, herdenkingsbijeenkomsten en begrafenissen, theaters, kerken, festivals, in rokerige cafés en straten over de hele wereld.

bezetting '40-'45 kan worden gesproken. Een grove aantasting van de mensenrechten. Nog vele landgenoten, zowel oud-gevangenen, als verwanten, worstelen met dat verleden. Dat duurt nog altijd voort.

Cees Biezeveld belichtte vervolgens de zeer waardevolle bijdrage die Geraldine von Frijtag leverde aan de geschiedenis van dit kamp: de door haar geschreven monografie "Kamp Amersfoort". Vage geruchten konden wetenschappelijk worden onderbouwd en nieuwe feiten aan het licht worden gebracht. Kortom: het boek leidde tot een zuivere geschiedschrijving en dat is nodig, omdat maar al te vaak allerlei verhalen en verklaringen een eigen leven leiden. Daar worden, hoe goed ook bedoeld, verhalen door verdraaid. Het is nodig dat de geschiedenis op een verantwoorde manier wordt uitgedragen. De verkregen erkenning voor het boek is volkomen en ook internationaal wordt er goed op gereageerd. Een mens is eindig, zijn geschiedenis nooit. "Amersfoort" en "Neuengamme" zijn verbonden met elkaar. In het verleden, het heden en ook in de toekomst. Het is goed, dat nu alweer voor de vierde keer dankzij de ruimhartige medewerking van het DHV-concern een bijeenkomst als vandaag op deze manier doorgang kon vinden. Dank daarvoor!

#### **De ambassadeur van Duitsland: dr. E. Duckwitz**

Na het applaus was het de beurt aan de Duitse ambassadeur in Nederland, dr. E. Duckwitz. Hij begon zijn toespraak met de aanwezigen te zeggen hoe hij vanaf het begin van zijn ambtsaanvaarding - nu al bijna vier jaar geleden - met bijzonder veel aandacht het lot volgt van mensen die indertijd gevangen zaten in Nederlandse kampen. Hoe die kampen (de Duitse inbegrepen) ook genoemd werden, de doelstelling was steeds hetzelfde. Het was het nazi-regime uitsluitend te doen om afzondering, marteling en uiteindelijk vernietiging. De ambassadeur wenste de Stichting en de uitgeverij Aprilis geluk met het soort monument dat zij oprichtten door te kiezen voor een boek. Het is aan de slachtoffers gewijd en een levendig werk dat tot herdenken maant. Wanneer het boek wordt gelezen, beleeft men op een intensieve manier de getuigenis van het lijden dat werd ondergaan en dat binnen families voortleeft tot vandaag.

De ambassadeur gaf aan dat hij ervan overtuigd is dat alleen indien Nederlanders en Duitsers gezamenlijk herdenken, dit ertoe zal leiden dat alles wat hen scheidt, overwonnen kan worden. Juist de jonge generatie in beide landen wordt zo herinnerd aan de grote verantwoordelijkheid die zij voor de toekomst van ons continent Europa draagt. Herdenken mag niet verstarren in een ritueel. De ambassadeur ziet in het herdenken een opdracht voor zijn werk, niet alleen tijdens zijn missie in ons land, maar ook daarna zal het blijven doorwerken. Met de hem eigen warme uitstraling richtte de ambassadeur zich vervolgens met enkele persoonlijke woorden tot de aanwezige overlevenden. U zult zich vandaag op pijnlijke wijze de dagen van april

1945 herinneren, herinneringen die blijven voortbestaan. U bent hier gekomen om te herdenken en om met uw lotgenoten ervaringen uit te wisselen, hoe om te gaan met het leed dat u aangedaan is. Dat is niet uit te wissen. Wij Duitsers moeten blijven erkennen wat gebeurd is en de volle waarheid onder ogen zien."

Het is stil, doodstil, als de ambassadeur namens het Duitse volk om vergiffenis vraagt voor wat eeuwig daaraan verbonden zal blijven. "De vergiffenis," gaat de ambassadeur verder, "vereist van de Duitsers echter geen passief afwachten. Zij moet door daden worden verdiend. Verzoening met onze burens moet een voortdurende uitdaging zijn. Wij moeten elkaar leren begrijpen - in de ware zin van het woord. Het Duitse volk heeft het aangezicht van de dictatuur twaalf lange donkere jaren meegemaakt. Ook gezien deze ervaringen, zijn wij Duitsers ondubbelzinnige en overtuigde voorstanders van de nieuwe Europese grondwet."

Het doet de ambassadeur deugd dat tussen de Nederlanders en Duitsers de intermenselijke uitwisseling zo goed gedijt. De ambassadeur sluit zijn bijdrage aan deze dag af met de woorden dat het zestig jaar geleden voor Nederland en alle andere landen een dag van overwinning was. Maar, zo gaat hij verder, ook voor de Duitsers was het een dag van bevrijding, die een periode beëindigde van een gedachtegoed die dood en verderf over Europa heeft gebracht. Thans zet de Bondsrepubliek Duitsland zich ervoor in dat overal ter wereld de mensen- en burgerrechten worden gewaarborgd. De innerlijke vrijheid, die het Duitse volk in 1989 ertoe in staat stelde om na decennia van deling zijn eenheid te herkrijgen, is echter in alle Duitsers zelf gegroeid.

De afsluiting nam ambassadeur dr. Duckwitz te baat om in naam van de Bondsrepubliek Duitsland en zichzelf de gevangenen van Neuengamme en hun familieleden rechtstreeks aan te spreken. De ambassadeur boog voor de doden en vroeg de overlevenden voor de tweede keer om vergeving voor dat wat hen in Duitse naam was aangedaan. Dit verzoek, vervolgde de ambassadeur, verbind ik met de hoop dat het gezamenlijke herdenken ons sterk maakt om het hoofd te kunnen bieden aan de uitdagingen voor een vreedzame toekomst. Het boek dat gewijd is aan de Nederlanders in Neuengamme, is een fundament waarop ik graag mijn hoop baseer!

#### **Eindredacteur Dr. Judith Schuyf**

The New York Times in 1995: "Collectieve herinneringen zijn ook de slagvelden van het heden". Aldus een overzichtsartikel over oorlogsliteratuur in dat jaar. Dit boek gaat over collectieve herinneringen. Dr. Judith Schuyf, die de redactionele leiding had bij de totstandkoming van het boek, zette het deze middag te presenteren boek gelijk zo neer. De neergeschreven ervaringen van bijna 6000 Nederlandse gevangenen, de kern van het boek, vond het bestuur een passender



herinnering dan welk ander aan één plaats gebonden fysiek monument. Terecht, want een monument in de vorm van een boek kan bij iedereen thuis zijn. Mevrouw Schuyf benadrukte dat het boek geen geschiedenis is van KZ Neuengamme. Die is veel omvangrijker en al eerder geschreven door de Gedenkstätte van het voormalige kamp. Om de ervaringen van de Nederlanders te beschrijven, werd een redactieraad samengesteld, bestaande uit vijf mensen afkomstig uit kringen rond de vriendenkring. Aangevuld met de historicus Martijn Eickhoff en haarzelf als professionele historici, werd de klus met elkaar geklaard. In het kamp gold maar één leefregel: overleven, tot iedere prijs! Geen mens die het zelf daar niet meemaakte, kan beoordelen hoe hoog de prijs van waanzin op kan lopen. Met de onthullingen over Campert werd de verslachte aandacht voor het kamp wel in één keer tot het huidige peil opgekrikt...

*Terecht hield mevrouw Schuyf de aanwezigen ook voor dat de belastende verklaring er één was van een inmiddels overleden getuige, net zo als dat met andere potentiële getuigen het geval was. Een zuivere reactie kan alleen gevormd en gegeven worden met het nodige respect en distantie. Te vaak wordt de collectieve verontwaardiging gevoed door de waan van de dag. En niet alleen in een kwestie zoals die rond Jan Campert.*

In die zin gaf mevrouw Schuyf de aanwezigen nog een overdenking mee. Collectieve herinneringen. Wie spreekt en wie zwijgt over oorlog. Liever gezegd: wie mag spreken en wie moet zwijgen? Aan het eind van haar presentatie overhandigde mevrouw Schuyf het eerste exemplaar van het boek aan professor Van Dantzig. Met grote dank voor het vele werk dat de professor als een van de overlevenden na de oorlog heeft verricht voor de herinnering en het verwerken van de herinneringen van oud-gevangenen.

### **Professor dr. A. Van Dantzig**

Het is een merkwaardige ervaring voor professor Van Dantzig een boek in ontvangst te nemen waarin een verleden is vastgelegd dat, toen hij en vele miljoenen anderen daarin leefden, geen toekomst leek te hebben. In concentratiekampen was niets zeker, alles was ongewis, dus ook de toekomst. Leven in een kamp was een oorlog in een oorlog, maar de kansen waren anders verdeeld dan in een echte oorlog. De machtigen hadden de overmacht en hoefden zelf nauwelijks een hand uit te steken om hun vijanden, de weerlozen, te doden. De professor heeft het altijd moeilijk gehad met het feit, dat de ergte van deze verschrikkingen zo nauw zijn verbonden met de massaliteit van de cijfers. Niet de miljoenen maken het erg, maar dat het miljoenen malen één mens is. Zo voelt iedereen het, zegt hij, die zijn geliefde in deze toestanden verloren is. Het individuele leed, miljoenen malen herhaald, dat is het erge van kampen en oorlog.

De cijfers spreken voor zich en zijn onomstotelijk. Maar

de getallen roepen andere vragen bij hem op. Hoe is het mogelijk, vraagt de professor zich af, hoe is het mogelijk dat, alweer, miljoenen mensen, die vaak vele jaren in vrede met elkaar hebben geleefd, elkaar met volledige inzet gaan vermoorden met behulp van al hun technische en menselijke mogelijkheden. En dat vanuit de overtuiging dat zij niet meer doen dan hun plicht vervullen, tegenover het vaderland, de goede zaak, de toekomst van hun kinderen? Mensen die allemaal, of bijna allemaal, in hun dagelijks leven geen vlieg kwaad deden. Hoe kan dat toch?

Duitse concentratiekampen. Een feit. Onweerlegbaar. Makkelijk. Hitler was een misdadiger, stichtte een misdadige anti-democratische organisatie, maakte het hele Duitse volk tot misdadiger, of althans tot medeplichtige. Die waren in staat tot de vreselijkste daden, waarvan de Shoa, met onder andere de concentratiekampen, de ultieme vorm van is. Hij begon de oorlog, wij verdedigden ons alleen, en waren daar natuurlijk toe gerechtigd. Dat is waar. Maar wat ik als probleem wil stellen, vervolgt de professor, en wil proberen te begrijpen, is hoe mensen elkaar aan kunnen doen wat ze elkaar aandeden in oorlogen, en dat speciaal in de Tweede Wereldoorlog. De Duitsers hebben gedaan waaraan ze begonnen. Hun systeem was meedogenloos, zij duldden geen tegenspraak, geen andere meningen. De democratieën hebben zich daartegen terecht verdedigd, met een bondgenoot, de Sovjet Unie, die zich in gruwelijkheid aan Hitler kon meten.

Spiegel: "En wij, wat deden wij als democraten? Wij bombardeerden open Duitse steden, met honderdduizenden doden, waaronder natuurlijk vrouwen en kinderen. Wij hebben atoombommen op open steden gegooid, waarbij miljoenen gedood, verminkt en beschadigd werden. Uitleg en reden voor rechtvaardiging?"

Als redacteur verstil ik nog steeds als ik terugdenk aan zijn woorden, die ik samen met de overige presentaties voor dit doel - het Informatiebulletin - samenvat. Ik blijf de professor horen zeggen dat, als hij zich afvroeg wanneer hij de macht had gehad om dat te verhinderen, hij met schaamte moest erkennen dat hij het waarschijnlijk toch niet gedaan zou hebben...

*De vraag aan zichzelf, van een individu, die ook de professor is, de vraag die hij voor zijn gehoor open op tafel legde. Geen kwestie van moed, maar van afwezen en bewustzijn van geweten. Een gewetensvraag van een eenling, een mens onder ons, die alles persoonlijk ervoer, voor en dus in het gehoor en zicht van de wereld, zijn medemens. Zomin je aan de kampen voorbij kan en mag gaan, is dat ook zo met deze vraag. Wat de gevolgen ook zijn, de reden, de uitleg, het excuus, het pleidooi, de beslissing, ze komen voort uit keuzen van mensen... Telkens weer.*

Toen hij de Engelse en Amerikaanse bommenwerpers hoorde overkomen op weg naar Duitsland, stelde hij

zichzelf de vraag en moest erkennen dat hij wel niet kon juichen, maar ook geen nee kon zeggen. Hij wilde dat wij wonnen, en dat zij verloren, al moesten ze daarvoor dood. En dat was dan nog op grote afstand van waar het echt gebeurde. Oorlogen tonen ondubbelzinnig aan dat mensen, dus ook wij, onder bepaalde omstandigheden tot alles in staat zijn tegenover andere mensen. Ieders medemensen. Een concentratiekamp is slechts één voorbeeld. Voorwaarde: vijanden. Wanneer het zover komt, dat mensen elkaar aanvoelen als vijanden, verdwijnt alle menselijkheid in zichzelf en tegenover die vijand.

Oorlog en medemenselijkheid. Er is getracht in de oorlog medemenselijkheid te handhaven. Door oorlogsrecht, behandeling van krijgsgevangenen en non-combattanten. Het kon niet voorkomen dat alles gebeurde. En we kunnen het steeds beter, onze vijanden uitroeien, zo goed zelfs dat het grootste probleem daarbij tegenwoordig is of wij er in slagen onze vijanden aan hun eind te helpen zonder ook onszelf uit te roeien. Om dat te keren, lijkt de oplossing eenvoudig. Zorg dat groepen mensen geen vijanden meer hebben. Wereldvreemd?

Hoe het ging door de eeuwen heen. De Romeinen vestigden een wereldrijk en daarin handhaafden zij de vrede, de pax Romana. Karel de Grote stichtte een soort Verenigd Europa. Daarin leefden mensen in vrede, die elkaar daarvoor eeuwenlang naar het leven stonden. Ooit voerden Utrecht en Gelderland, toen Gelre, oorlog met elkaar. In het verenigde Nederland denkt daar nu geen mens meer aan. Evenzo is tussen de Staten van de VS een oorlog niet meer denkbaar, nu zij onderdelen zijn van een gemeenschap. Zij horen bij elkaar en zijn aan elkaar verbonden. Zo gebeurt dat ook tussen de landen van de Europese gemeenschap, en zelfs, door middel van de VN, met alle landen ter wereld. Het recept: Vestig een wereldregering met geweldsmoopolie, en oorlog is voorgoed uitgebannen. Dat voorkomt geen meningsverschillen, maar die worden niet meer met bloed en zwaard uitgevochten, maar met de vreedzame middelen die de democratie heeft uitgevonden. De meerderheid wint, in plaats van te vechten praat en stemt men, en de overheid handhaaft de orde en kan dat doen, omdat zij als enige geweld mag gebruiken.

Het lijkt de professor dat dit de dramatische strijd is die de mensheid nu aan het uitvechten is: Zal zij, zullen wij in staat blijken vijanden uit te bannen door allemaal lid van dezelfde democratische gemeenschap te worden. Een samenleving waar verschillende meningen in vrede samen kunnen leven, of zal, in de strijd om dat te bereiken, geweld noodzakelijk blijken tegen de vijanden van de democratie, zoals dat in de Tweede Wereldoorlog nodig was, en zal dat misschien tot de ondergang van onze beschaving, zelfs van de mens leiden? Ik kan niet meer dan de vraag stellen, meemaken zal ik het niet, maar de jongeren onder u misschien al wel, want in deze eeuw zou wel eens beslist kunnen worden of de mensheid een samenlevingsstructuur tot stand zal

weten te brengen waarin geweld uitgebannen zal zijn. Grote woorden naar aanleiding van èen boek. De samenhang is de hoeveelheid zorg waarmee het boek werd samengesteld en uit welke menselijke motieven men er zo hard en lang aan heeft gewerkt. Bevlogenheid door solidariteit met omgekomenen, hun verontwaardiging om wat mensen elkaar aandeden, hun weigering om te vergeten en hun vaste voornemen om te boekstaven wat mensen, Nederlanders in Neuengamme, mee hebben moeten maken. Een gedenkteken voor de slachtoffers van een maatschappij-inrichting, van een wereldorde, die tot zulke vreselijkheden kon leiden.

“Wie kennis zal nemen van wat dit boek beschrijft”, zei professor Van Dantzig aan het eind van zijn voordracht, “zal weer eens te meer beseffen dat de mensheid, om te kunnen blijven bestaan, zich moet verenigen in structuren waarin de gemeenschapszin het wint van de vijandigheid en waarin conflicten vreedzaam worden opgelost. Zulke structuren zullen ons niet alleen beschermen tegen vijanden, maar ook tegen onszelf, zoals wij worden als wij vijanden hebben. Dat zullen dus democratische structuren moeten zijn en dat zal op wereldschaal moeten gebeuren wil de mens in veiligheid en vrede kunnen leven. Dit boek vertelt hoe het kan gaan als men die noodzaak uit het oog verliest, en het is daarom een bouwsteen in de Nieuwe Orde van de Verenigde Mensheid, de VM, zoals die nagestreefd wordt door de Verenigde Naties, de VN. Grote woorden, maar uiteindelijk gaat dit boek over zulke grote zaken. Een groot compliment voor de samenstellers.”

Terecht klonk er een heel verdiend applaus!!

### **Dankwoord A. Schoonbeek**

In zijn dankwoord richtte voorzitter Schoonbeek zich eerst tot de Duitse ambassadeur. “Goed dat u aanwezig was! Dank voor uw toespraak! Op ons, en speciaal op overlevenden en nabestaanden, heeft die een warme indruk gemaakt. Professor Van Dantzig had helemaal gelijk toen hij ons voorstel ondersteunde! “Natuurlijk doen! Duitsers en Nederlanders van nu hebben een gemeenschappelijke geschiedenis en een gemeenschappelijke toekomst.” Nogmaals, heel veel dank!”

Vervolgens bedankte de heer Schoonbeek het bestuur en de directie van het Nationaal Monument Kamp Amersfoort, die een belangrijk gedeelte van de organisatie van deze presentatie op zich nam. De vanzelfsprekendheid waarmee dit gebeurde, toonde optimaal de verbondenheid aan en dat er eigenlijk geen waardiger plaats denkbaar was in Nederland om deze presentatie te organiseren. Met speciale dank aan directeur Cees Biezeveld. Het concern DHV bewees opnieuw haar grote maatschappelijke verantwoordelijkheid door, wetende hoe belangrijk dit terrein voor velen van ons is, weer haar deuren gastvrij te openen en ons gebruik te laten maken van de noodzakelijke voorzieningen.

De heer Schoonbeek, benadrukkend dat weliswaar een

groot gedeelte van het terrein van het voormalig kamp Amersfoort zich in de gemeente Leusden bevindt, dankte het college van de gemeente Amersfoort voor de belangrijke financiële steun, zonder welke een presentatie als deze niet mogelijk zou zijn geweest. De Stichting Vriendenkring Neuengamme zou dat ook schriftelijk ondersteunen. De aanwezigheid van burgemeester De Vet van Leusden waardeerde het bestuur bijzonder. Hetzelfde geldt voor de aanwezigheid de heer Dr. Detlef Garbe, directeur van de Gedenkstätte Neuengamme. De Gedenkstätte heeft veel steun gegeven bij de totstandkoming van het boek.

Tenslotte richtte de heer Schoonbeek zich tot professor Van Dantzig: "Waarde Dries (dat mocht hij toen zeggen) het bestuur en de redactieraad waren eensluidend in haar besluit aan wie het eerste boek uit te reiken. Jouw visie op mens en maatschappij en de wijze waarop jij die weet te verwoorden, is voor de overlevenden en nabestaanden misschien wel even belangrijk als het feit

dat jij zelf een overlevende van het concentratiekamp Neuengamme bent."

Dank was er ook voor uitgever Aprilla b.v. in Zaltbommel, hier vertegenwoordigd door haar directeur, de heer Th. Uijthoven. Hij zorgde er niet alleen voor dat het boek op tijd klaar was, maar hij stond de redactie ook steeds met raad en daad bij. Uit de samenstelling van het comité van aanbeveling bleek wel hoe breed het initiatief van het bestuur werd gedragen in de maatschappij. Met hun goede naam en adviezen hebben zij het bestuur zeer geholpen. Zij werden daarvoor bedankt. Dank werd ook uitgesproken tegenover de instellingen, overheden, stichtingen, bedrijven en particulieren, die het financieel mogelijk maakten dat dit boek verscheen. Tot slot een dankwoord en aandacht voor de redactieraad die de enorme prestatie van de samenstelling van het boek heeft geleverd. Een gepast en verdiend applaus onderstreepte dat.

## Terugblik 4 & 5 mei

Op 4 mei begon de drukte op de gedenkplaats al vroeg. Het was een komen en gaan van mensen. Om 11.00 uur was er de herdenking door de schoolkinderen van Montessorischool 't Ronde te Leusden, de school die het Nationaal Monument Kamp Amersfoort (beeld "Gevangene voor het vuurpeloton" / De Stenen Man) sinds 1985 heeft geadopteerd. Zij werden begeleid door hun thuisfront (enkele honderden mensen bij elkaar) en hielden een stille tocht naar het beeld. Er werden eigen gemaakte gedichten gelezen, stilte gehouden en de vlag plechtig halfstok gehesen. Daarna werd een krans gelegd, gevolgd door vele andere bloemen.

Een totaal andere groep vormde de Russische veteranen die op bezoek waren in Nederland en nabestaanden van Russische slachtoffers op het ereveld Leusden, waarvoor journalist Remco Reiding weer het nodige opsporingswerk had gedaan. De gehele dag door verzorgden gidsen van 't Gilde Eemland te Amersfoort rondleidingen, terwijl het bezoekerscentrum tot een grote huiskamer was omgevormd, om alle betrokkenen - als het ware een grote familie vormend - te ontvangen. Er werden heel wat kopjes koffie uitgereikt.

De Amersfoortse Golfbrekerradio installeerde een complete studio in het bezoekerscentrum en verzorgde van 12.00 tot 14.00 uur rechtstreekse radio-uitzending. Naast passende muziek werden heel wat interviews uitgezonden, met bekende en minder bekende personen. Belangstellenden konden alles aan de hand van een grote geluidsbox feilloos volgen. Ruim 1500 belangstellenden passeerden overdag in het bezoekerscentrum.

In de avond om 19.00 uur startten 2000 mensen met de traditionele stille herdenkingstocht, onderweg aangroeiend tot 2500 belangstellenden, bij begraafplaats Rusthof nog eens aangroeiend tot 3000. Een indrukwekkend geheel, waarbij vooral tijdens de stilte om 20.00 uur een sterk gevoel van saamhorigheid te voelen was.

Tot laat in de avond bleven er bezoekers naar de gedenkplaats en het bezoekerscentrum komen. De avondopenstelling tot 22.00 uur is op die avond dan ook geen overbodig iets. Er wordt druk gebruik van gemaakt.

Op 5 mei was er al vroeg activiteit in het bezoekerscentrum. Lopers zouden het bevrijdingsvuur uit Wageningen komen brengen dat ook op de gedenkplaats met enige plechtigheid ontstoken zou worden om er de hele dag te blijven. De lopers bleven pauzeren om te ontbijten, waarna een gezellige bezoekersstroom op gang kwam die de hele dag aanhield.

### Speciaal busvervoer:

In overleg met Connexion werd op 4 en 5 mei de gehele dag extra busvervoer uitgevoerd op verzoek van de gedenkplaats, iets dat ook al het geval was op 18 april (avondconcert), 19 april (herdenking en avondlezing) en 22 april (bijeenkomst Neuengamme). Deze dienstverlening bevalt zo goed dat dit in de toekomst zeker gecontinueerd gaat worden.

# Lopers brengen fakkel van Wageningen naar Leusden

**5 mei 2005: Vredesvuur ontstoken in Kamp Amersfoort**

De Amersfoortse burgemeester Albertine van Vliet-Kuiper en de Leusdense loco-burgemeester Erwin Jansma hebben donderdagochtend 5 mei het vredesvuur in Kamp Amersfoort aangestoken. Ze kregen het in de nacht opgehaalde vuur van het Kohlmann Runners team uit Hooglanderveen en de leden van Scouting Impeesa uit Amersfoort.

Om half negen werd er een korte plechtigheid gehouden om de bevrijding van Kamp Amersfoort te vieren. Op 19 april 1945 droeg kampcommandant Berg het bevel over aan Loes van Overeem van het Rode Kruis. De gevangenen bleven echter nog in het Kamp tot Duitsland echt had gecapituleerd.

Op 5 mei 1945 klom Loes van Overeem vlak voor acht uur 's morgens op een stoel en sprak de gevangenen toe, die kort daarna echt naar huis konden gaan. „Ik wens u van ganser harte geluk met de capitulatie, die voor u allen de bevrijding betekent”, zei ze. Cees Biezeveld, directeur van Stichting Kamp Amersfoort herhaalde die toespraak bij deze gelegenheid. Van Overeem sprak in mei 1945 van een historisch moment van het kamp, waarvan de gevangenen toen al enkele weken „ereburgers” waren.

Van Overeem sprak ook haar vreugde uit dat Kamp Amersfoort geen tweede Vught geworden was. Bij de ontruiming van Vught zijn mensen vermoord en

ontvoerd. Ze vertelde over de grenzeloze opluchting vrij te zijn en niet langer in geestelijke slavernij te verkeren. „We hebben geleden, gestreden en gebeden”, aldus Van Overeem. Ze spoorde de gevangenen aan mee te werken aan een rechtvaardige berechting van hun beulen, maar ze sprak de wens uit dan men zich niet door haatgevoelens zou laten leiden. Ze wenste ook alle gevangenen een spoedig geestelijk en lichamelijk herstel toe.

Na haar toespraak werd in Kamp Amersfoort voor het laatst de appèlklok geluid. Dat deed toen de 15-jarige “Fransje” van den Berg. Bij de dodenherdenking van 4 mei 2005 deed hij dat weer. De klok werd nu op 5 mei door een ander geluid. Daarvoor werd door burgemeester Van Vliet-Kuiper en wethouder Jansma samen het vreugdevuur aangestoken. De vlam was door lopers uit Wageningen gehaald. Ze waren midden in de nacht om 2.00 uur naar Amersfoort vertrokken. „We zijn erg trots dat we dit mochten doen. We lopen meestal om geld voor kinderen die aan kanker lijden in te zamelen. Dan rennen we van Rotterdam naar Parijs. Voor ons was dit dus maar een klein stukje, maar erg leuk om te doen”, vertelde Bus, voorzitter van de Kohlmann Runners.

Ruim 1500 bezoekers vierden de Bevrijdingsdag op de gedenkplaats mee. De gidsen hadden veel belangstelling voor de rondleidingen.

*GtW*



Bevrijdingsvuur 2005  
Foto: J. Vos

# Presentatie boek Amersfoort '40 - '45 (Joop Bloemhof)

Op vrijdag 6 mei 2005 werd het vernieuwde boek van Joop Bloemhof - Amersfoort '40-'45 - gepresenteerd.\* In 1990 kwam op initiatief van oud-burgemeester A. Schreuder een onderzoek op gang naar het reilen en zeilen van de gemeente Amersfoort en haar burgers in de jaren 1940-1945. Hij benaderde daarvoor de Amersfoortse uitgever H.W.R. Bekking. Dit verzoek mondde uit in een uitgebreid onderzoek dat op de zolder van het gemeentearchief werd verricht door medewerkers van het archief, het Amersfoortse Museum Flehite en die van uitgeverij Bekking en Blitz. Het jongste boek van Bloemhof ging vooraf aan Amersfoort '40-'45, deel I dat in 1990 verscheen en deel II dat in 1995 als aanvulling werd gepresenteerd. In de tien jaar die daarna verstreek, verschenen nog meer boeken die verhaalden over de Amersfoortse geschiedenis en haar bewoners gedurende de bezettingsperiode. Nadat de eerder verschenen twee delen waren uitverkocht, bleef de vraag daarnaar zo actueel, dat dit leidde tot een samenbundeling daarvan, aangevuld met nieuwe gegevens. In zijn voorwoord benadrukte de uitgever H.W.R. Bekking, de inzet en medewerking van drs. Joost van der Spek, die tekende voor de bewerking, gemeentearchivaris dr. Fred van Kan en directeur Cees Biezeveld.

Na een welkomstwoord van Onno Maurer, conservator van Flehite, en een onverwachte toelichting van dr. Fred van Kan, die drs. Joost van der Spek moest excuseren, begon Cees Biezeveld aan zijn lezing voor deze gelegenheid. Het benoemen van de oorlogsperiode rond Amersfoort is onverbreekelijk verbonden met "Kamp Amersfoort", het Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort, het beruchte strafkamp achter Laan 1914. Een grote groep van de bevolking voelt tot op vandaag een grote gevoelsmatige betrokkenheid bij de geschiedenis van dit verschrikkelijke oord. De naamsverbondenheid van de stad is daaraan onlosmakelijk gelieerd.

Opvallend aspect in zijn lezing was de naamsverwarring tussen het militaire complex Waterloo en Kamp Amersfoort. Het Waterloo-complex was in de bezettingsjaren het thuishonk van twee onderdelen van de Nederlandse Arbeidsdienst.\*\* Generaal Christiansen gaf in antwoord op de onrust en stakingen, op 29 april 1943 opdracht om Nederlandse militairen opnieuw naar krijgsgevangenkampen af te voeren. Een van de plaatsen van (vrijwillige) melding was het Wehrmachtsslager Amersfoort, het complex Zonnebloemstraat, direct achter het station en spoorwegemplacement. Met een Prins Bernhard in Engeland aan geallieerde zijde en de ervaring van anjerdag op 29 juni, was de behoefte aan een Bernhard Kazerne niet zo

groot. Deze werd dan ook omgedoopt in Waterlookaserne. Dat leidde zo nu en dan tot een spraakverwarring, want Waterloo en Waterlookaserne lijken veel op elkaar. Met Arbeidsdienstmensen komt dat weinig voor, maar krijgsgevangenen op zoek naar die plek van toen, komen nogal eens verkeerd terecht in Waterloo bij de Leusderheide. Uiteindelijk werd de Bernhard alias Waterlookaserne van augustus 1944 tot april 1945 een doorgangskamp voor militaire gevangenen. De verslagen van het Rode Kruis maken er melding van dat onder de gevangenen alle nationaliteiten en werelddelen vertegenwoordigd waren. Hetzelfde Rode Kruis, waar behalve Loes van Overeem, ook anderen zich enorm voor inzetten, zoals bijv. "zuster" Nefkens in het Wehrmachtsslager Amersfoort, de plek waarheen krijgsgevangenen werden afgevoerd. Tijdens de herdenkingslezing van mevrouw Grüter werd al duidelijk dat mevrouw Overeem nogal eens verkeerd beoordeeld wordt. De soms fnuikende opmerkingen over haar persoon en mogelijk nauwe banden met Duitsers, ervaart Biezeveld postuum als ronduit kwetsend. Loes van Overeem onderhield contacten met dr. Harster, hoofd van SD / Sipo, om levens van "terroristen" te kunnen redden. Door haar invloed aan te wenden, werden res. 1e lt. Der Artillerie mr. dr. G.A. van Hamel en 2e lt. Der Cavalerie W.C. van Lanschot niet gefusilleerd. Zo gebeurde dat ook met res. Kapt. Der Artillerie W.A.H.C. Boellaard. De drie mannen werden abgetrennt en als NN-gevangene via Kamp Amersfoort naar Natzweiler afgevoerd. Van Hamel bezweek. Boellaard en Van Lanschot werden in 1944 naar Dachau geëvacueerd. Beiden overleefden. Na de bevrijding heeft kamp Amersfoort gefungeerd als repatriëringkamp. Mensen op de terugweg uit Duitsland of verder uit het oosten konden op doorreis in Amersfoort terecht. Tot september 1945 zwaaide Loes van Overeem er de scepter. De plaats, de plek, de tijd.

*Amersfoort '40 - '45. De geschiedenis van een plek, een stad en haar bewoners.*

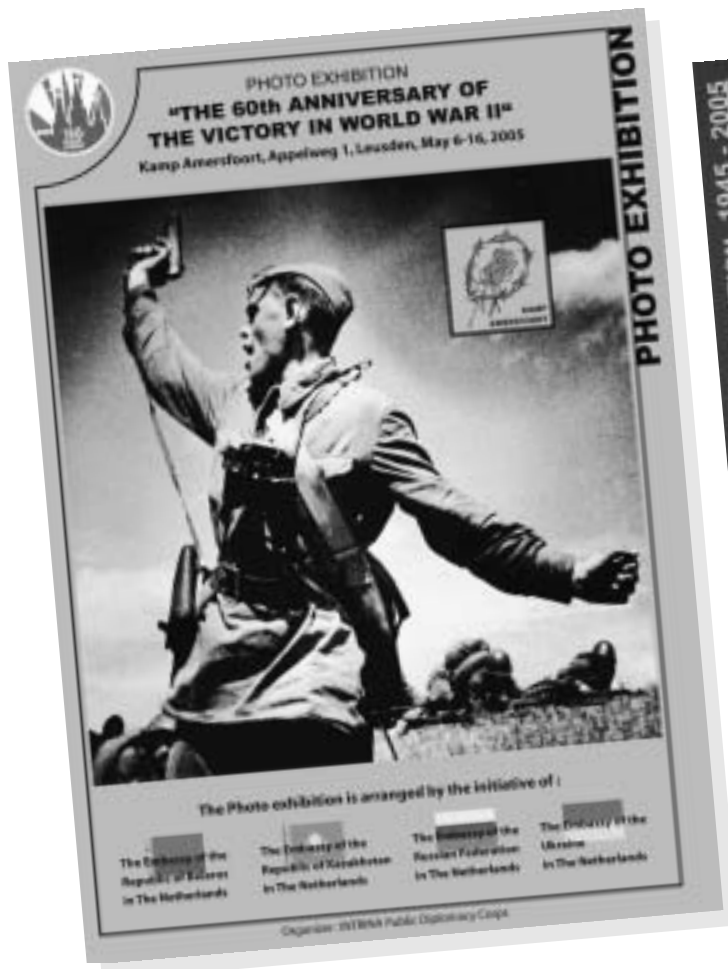


© Foto: H. Broekhuizen

\* Amersfoort '40-'45, J.L. Bloemhof, Bekking & Blitz Uitgevers 2005, Amersfoort, ISBN 90 6109 5840

\*\* De Nederlandse Arbeidsdienst 1940-1945, Ontstaan, opkomst en ondergang door Willem F. van Breen.

# Unieke foto-expositie Wereldoorlog II uit 4 landen: Russische Federatie, Oekraïne, Wit Rusland en Oezbekistan.



Op maandag 9 mei opende de Ambassadeur van de Oekraïne, de heer Dmytro Markov, in het bezoekerscentrum van de gedenkplaats de fototentoonstelling **"The 60th Anniversary of the Victory in World War II."**\* De Russische ambassadeur liet zich vertegenwoordigen door de ambassadesecretaris de heer Pankov. De tentoonstelling was een initiatief van de Republieken van Belarus (Wit Rusland), Oezbekistan, de Russische Federatie en de Oekraïne. Ter gelegenheid daarvan hield directeur Cees Biezeveld een toespraak. Een expositie die hij terecht een beeldenexpositie noemde. De bijeenkomst was er een op één naar zijn mening

beladen plaats. Toen hij opmerkte, dat men een onbenoemde diplomaat moest wezen om te midden van diplomaten iets te zeggen, moet deze boodschap door de aanwezige diplomaten begrepen zijn. In zijn eigen taal hield hij de aanwezigen voor dat er in 60 jaar veel was veranderd, ook bij mensen. Het aantal mensen dat indertijd alles ervoer, mindert snel. De herinneringen worden er niet minder om, en de les die het verleden tekent, de zorg daarom, verdient alle aandacht. De jongeren van nu hebben de ervaringen van de ouderen niet meegemaakt, hebben daar logisch geen besef van. Jongeren kunnen niet weten hoe zwaar de herinneringen van de ouderen

\* Op 27 september 1942 kwam een groep, bestaande uit 101 Russische krijgsgevangenen, na een lange reis, aan op het station van Amersfoort. Een van hen bezweek op het goederenperron. De 100 overgebleven gevangenen werden vervolgens - via een omweg en onder zware Duitse bewaking - naar het kamp gevoerd. Het was ongetwijfeld de bedoeling dat de Amersfoortse bevolking kennis moest nemen van (en met afgrijzen zou reageren op) deze groep 'Untermenschen'. De bevolking was - tegen de Duitse verwachting in - echter zeer begaan met het lot van deze verwaarloosde gevangenen. Eenmaal in het kamp stierven binnen enkele maanden 23 Russen aan ontbering en mishandeling. Van twee overleden Russen werd - op last van de kamparts, de NSB-er Dr. van Nieuwenhuysen - de schedel verwijderd. Men hechtte geen enkele waarde aan het leven van deze gevangenen. De schedels waren van 'wetenschappelijke' waarde zou de kampdokter later verklaren. Op 9 april 1942 werden de 77 Russen die nog leefden, in kleine groepjes net buiten het kamp vermoord. In de zomer van 1945 werden de Russen in houten kisten met zinken binnenkist herbegraven op een tijdelijke plek nabij het standbeeld van de "Stenen Man". Later werden de stoffelijke overschotten overgebracht naar de begraafplaats Rusthof aan de Dodeweg in Amersfoort. Uiteindelijk werden zij herbegraven op het nieuwe Russische Ereveld dat werd aangelegd tussen 1947 en 1948, waar nu in totaal 865 Sovjet oorlogsslachtoffers begraven liggen.

wegen. Heel veel kinderen die rond de Tweede Wereldoorlog werden geboren, groeiden op in een gezin waar de oorlog diepe sporen in trok en zij lijdten nog vaak onder de gevolgen daarvan. Nog steeds proberen we nabestaanden bij graven van dierbaren te brengen waarvan ze het bestaan tot nu toe niet kenden.

Herdenken is zinvol als we ook ruim aandacht besteden aan vorming en educatie. Met het doorgeven van geschiedenislessen stemmen we mensen tot nadenken. Op de plaats van het voormalige concentratiekamp werd vorig jaar dit bezoekerscentrum gerealiseerd, op de plek waar de niet gereed gekomen gaskamer werd gebouwd. Nu komen er veel jongeren hier. Educatie. Opbouw. De foto-expositie, die met medewerking van verschillende landen werd opgezet, dient dat doel ook. Het geeft een breder beeld van wat elders in Europa gebeurde. De gedenkplaats heeft daarom graag aan deze expositie meegewerkt. We zien dat landen en volkeren vaak meer gemeenschappelijk hebben dan aanvankelijk gedacht. Dat we elkaar kunnen stimuleren in het positieve. Herdenken geeft



Foto: J. Vos

ons dan ook verplichtingen: dat ieder op zijn eigen plaats doorgeeft en waarschuwt: de huisvader thuis, de onderwijzer op school, de bestuurder in zijn functie, de regering in het land en de diplomaten in het internationale verkeer tussen landen en volken... Iedereen is even stil, waarna Cees Biezeveld zijn gehoor een zinvolle herinneringsdag toewenst.



Foto: J. Vos



## Herdenkingen (slotwoord)

De laatste minuut stilte, die van dit jaar, de zestigste op rij. In zestig jaar een vol uur aaneengesloten stilte. In al die minuten werd er gezwegen, in iedere minuut overdacht, herdacht, herinnert, gebeden (of niet). Hoe dan ook, het duurde voort. Iedere minuut.

In één minuut schreef de Haagse Inspecteur van Politie en verzetsman A.L.J.E.M. 'Broer' Moonen op 7 augustus 1943, vlak voordat hij gefusilleerd werd: "Ik hoop dat de wereld er beter op wordt. Dit zal ook zeker. Alles heeft een doel in de wereld, ook dit wat nu gebeurt." IJdele hoop misschien, maar hij gaf er zijn sterven zin mee. Wat doen wij ermee?

In één minuut kan je zwijgen, overdenken, herdenken, kan je herinneren, bidden (of niet). Maar één minuut is ook lang genoeg om te kiezen. Doe het of doe het niet, maar kies. Stem af op vrede. Oorlog is mensenwerk, net

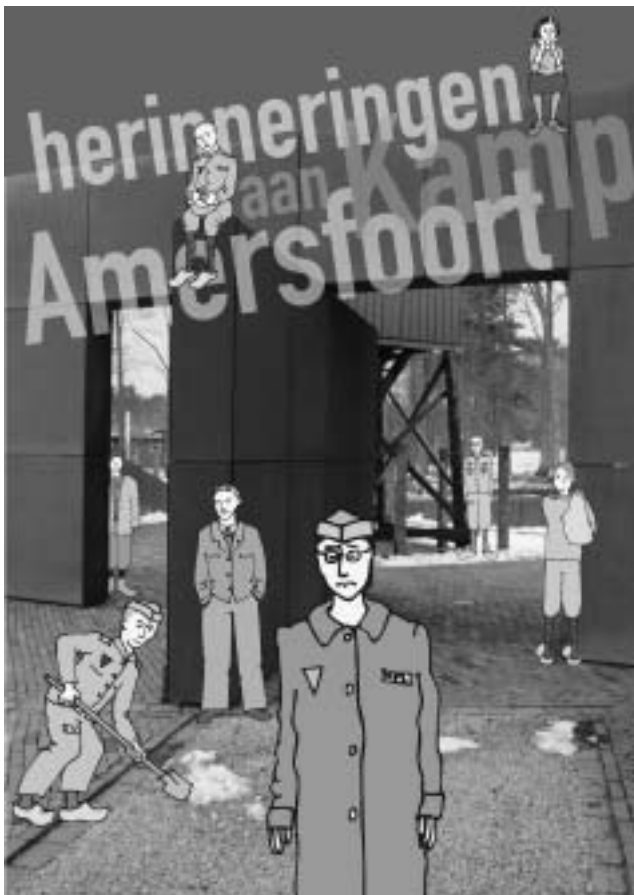
als vrede stichten. Net zo realistisch is het motto van Pater Henri de Greeve.\*

"Verbeter de wereld, begin bij uzelf"

\* Deze pater (1892-1974), die al op 27 september 1938 per telegram een vredesoproep naar Hitler stuurde, kreeg in 1936 het verzoek van de KRO om een wekelijkse radio-uitzending te gaan verzorgen. Naar zijn programma "Lichtbakens" werd veel geluisterd. Na een oproep van hem in zijn programma kwam de Stichting Bond Zonder Naam als beweging op 2 april 1938 tot stand. De zeer felle antinational-socialist, zowel gerespecteerd als gevreesd, werd op 17 januari 1942 gearresteerd en door de Duitsers gedurende de oorlog in concentratiekampen opgesloten. Gedurende zijn internering schreef pater Henri de Greeve een drama in vijf bedrijven tegen het nazisme: 'Het Vierde Beest'. In het kamp voerde hij het stuk in het geheim op, waarbij hij alle rollen zelf vertolkte. Ondanks de erbarmelijke omstandigheden waarin hij in die tijd verkeerde, overleefde hij deze. Na de oorlog hervatte hij zijn werk en bouwde zijn op 21 februari 1949 opgerichte Stichting verder uit. Tot op vandaag hanteert men het motto: "Verbeter de wereld, begin bij u zelf".

(c) juni 2005 Karel Kreuning

## Een getuigenis in een beeldverhaal: educatief programma voor basisscholen gereed.



"Herinneringen aan Kamp Amersfoort". Deze titel kreeg de brochure die in opdracht van de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort door Erfgoedhuis Utrecht

is ontwikkeld. De nieuwste loot aan de stam die Educatie heet. Voor de doelgroep, scholieren en andere jongeren, hebben de feiten en herinneringen rond Kamp Amersfoort in deze vorm gestalte gekregen. De belangstelling voor de geschiedenis van dit kamp wordt steeds groter. Ook bij de hedendaagse jongeren. Gelukkig maar! Om de boodschap die de geschiedenis uitdraagt, lessen uit het verleden, zo beeldend mogelijk bij de jeugd van nu, onze toekomst, onder de aandacht te brengen, werd voor deze brochure gekozen. De ontwerpers hebben naar hun beste kunnen het geheel van tekst, tekeningen, illustraties en foto's op elkaar afgestemd.

De jongere van nu kan in de brochure door de ogen heen lezen van de jongere van toen. Een indertijd opgetekend getuigenis wordt op deze manier aldoor gekopieerd. Na iedere lezing weer. Een getuigenis is een gedateerde gebeurtenis, een kopie daarvan is tijdloos. Wat houdt het beeld van een getuigenis het beste vast. Een van de opties is het stripverhaal, een beeldverhaal. Het is de combinatie van een geschreven tekst en een getekende voorstelling die de aandacht van de lezer het meest naar zich toetrekt. Voor de vormgeving van de brochure mogen dan hedendaagse ontwerpers getekend hebben, hij staat vol met voorbeelden die hun voorgangers creëerden. Jongeren bereiden hun bezoek aan de gedenkplaats op school goed voor, door in het stripverhaal kennis te maken met een aantal gevangenen.

Het project wordt afgesloten met een kunstzinnige



verwerking. In een tekening, gedicht, beeld of schilderij geven de kinderen hun gevoel na het bezoek aan Kamp Amersfoort weer. Het is de bedoeling dat een selectie van deze werkstukken in de toekomst ook enige tijd in het herinneringscentrum van Kamp Amersfoort te zien zullen zijn. 'Herinneringen aan Kamp Amersfoort' is samengesteld door de afdeling Erfgoed en Onderwijs van Erfgoedhuis Utrecht. De leskoffer en de

bijbehorende lesboekjes worden uitgeleend c.q. verspreid door de stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort (inlichtingen daar verkrijgbaar). Kortom, het geheel is een aanwinst en investering voor nu en de toekomst. De les uit het verleden naar het heden én de toekomst, samengevat in een kleurrijk perspectief.

KK

## ALGEMENE RONDLEIDINGEN IN 2005

In 2005 worden er op de gedenkplaats weer rondleidingen voor het publiek georganiseerd, zonder aanmelding vooraf. Deze rondleidingen worden georganiseerd door de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort en 't Gilde Eemland te Amersfoort.

### Resterende DATA + TIJDSTIPPEN 2005:

DONDERDAG	14 JULI 2005	AANVANG 19.00 UUR
ZATERDAG	30 JULI 2005	AANVANG 14.00 UUR
DONDERDAG	11 AUGUSTUS 2005	AANVANG 19.00 UUR
ZONDAG	28 AUGUSTUS 2005	AANVANG 14.00 UUR

Bij deze rondleidingen wordt van de deelnemers een bijdrage van € 3,00 gevraagd. De opbrengst van de rondleidingen komt ten goede aan de gedenkplaats en de gidsenorganisatie.

Deze rondleidingen gaan altijd door, onder alle weersomstandigheden. Een rondleiding duurt ongeveer anderhalf uur. Vooraf of na afloop kan er een documentaire over Kamp Amersfoort worden bekeken.

## Busverbinding gedenkplaats

Er is een busverbinding naar de gedenkplaats: **buslijn 19 stadsvervoer Amersfoort (Connexion)**. Deze buslijn rijdt alleen overdag op werkdagen, **niet op zaterdag, niet op zondag en niet op feestdagen**. Deze buslijn gaat per half uur vanaf station Amersfoort naar het Sinaicentrum en aansluitend naar de gedenkplaats

Kamp Amersfoort. Vertrektijden vanaf station Amersfoort: 09.16 uur 1e rit, daarna 09.46 uur en elk volgend half uur tot 16.16 uur (laatste rit). Voor de terugrit naar station Amersfoort-Centraal zijn de vertrektijden van deze bus 09.30 uur (1e rit), 10.00 uur en elk volgend half uur tot 16.00 uur (laatste rit).

## BOEK "KAMP AMERSFOORT" HERDRUKT

Nadat op 28 april 2003 het boek "Kamp Amersfoort", geschreven door mw. dr. G. von Frytag Drabbe-Künzel, was gepresenteerd tijdens een bijeenkomst in de raadzaal van het gemeentehuis te Amersfoort, was het binnen enkele dagen uitverkocht. Terstond werd een 2e druk voorbereid die bij het uitkomen nog dezelfde dag was uitverkocht. Aansluitend kwam er een 3e verbeterde druk uit. De boeken daarvan zijn bij de uitgever en de groothandel inmiddels ook uitverkocht.

Dit voorjaar is een 4e druk verschenen, in paperback. Prijs € 16,50. ISBN 9053304487

# “KAMP AMERSFOORT” lèèft bij jongeren, en ook bij allochtonen!

In het werk op de gedenkplaats vinden ontmoetingen plaats met allerhande mensen oud en jong, van Nederlandse stam en ver daar buiten. Maakt dat uit? Als je de extra aandacht op je in laat werken die soms aan bepaalde groepen in de samenleving wordt besteed zou je haast denken van wel. Maar niets is minder waar. Misschien moeten we ons de vraag stellen of er wel aparte programma's voor bepaalde doelgroepen moeten worden gehanteerd.

Dat er andere accenten worden gelegd kan niet uitblijven. Een groepje leerlingen van de basisschool is een andere groep dan een groep uit 5 VWO. De vragen daarvan zijn weer heel anders dan bij een groep 50+ die nog veel verhalen uit '40-'45 heeft meegekregen. In de contacten blijkt dat zelfs veel mensen die relatief dicht in de buurt wonen, niets maar dan ook niets weten van de geschiedenis van deze bijzondere plek. Een groepje vluchtelingen uit alle delen van de wereld echter die op bezoek kwam, had een groot voorstellingsvermogen van “het kamp”, gevoed door eigen ervaringen van vervolging en onderdrukking.

Is er onderscheid voor wat betreft voorkennis van een jeugdgroep van een klassiek kerkgenootschap uit de omgeving en de jeugdgroep van een nabij gevestigde moskee? Beide groepen luisterden aandachtig, beide groepen stelden veel vragen, beide groepen vertrokken met een diepe indruk en stof tot nagesprek.

Ook onder veel groepen scholieren zijn – hoe kan het tegenwoordig ook anders – allerhande richtingen en achtergronden aanwezig. Dat kan tot verrassend spontane reacties leiden.

Op 19 april 2005, onze grote “herdenkingsdag” hebben veel scholieren uit het middelbaar beroepsonderwijs in Amersfoort meegeholpen de herdenking goed te laten verlopen. U kon ze aan het werk zien bij het regelen van het verkeer en het parkeren, de verstrekking van koffie, het geven van informatie, het ontvangen van gasten en het dragen van bloemstukken naar het monument. Er zijn veel positieve reacties op gekomen.

Buiten de aandacht bleef dat in de ochtenduren een paar honderd middelbare scholieren van deze opleidingen zelf een moment van bezinning en herdenking hielden. Ze liepen een stille tocht, de bekende “tocht” van het station naar “het kamp”. Daar werden toespraken gehouden door de directies van de gedenkplaats en van het opleidingsinstituut. Ook gaven leerlingen hun gevoelens weer over ervaringen in de omgang met ouderen (oorlogsslachtoffer) tijdens stages maatschappelijke zorg, eigen gevoelens en hun blik op de les uit het verleden. Daarbij werd opeens in heel zuiver Nederlands door iemand die herkenbaar niet van Nederlandse afkomst was dit gedicht voorgedragen:

## Vrijheid.

*Opgesloten in een kleine kamer  
Zo donker  
Zo koud  
...*

*Ik doe mijn ogen open  
Ik zie iedereen rennen  
Ik kijk om mij heen  
Ik zie iedereen huilen*

*Geschreeuw en gehuil  
Ik kan het niet meer stoppen  
Ik kan het niet meer aanhoren  
Alleen maar pijn*

*Niemand die mij aanspreekt  
Niemand die mij ziet  
Ik ben helemaal alleen  
Ik ben iedereen kwijt*

*Pijn in mijn borst  
Tranen in mijn ogen  
Dit heeft geen zin meer  
Wat doe ik hier nog*

*Opeens .....word ik wakker  
Het was maar een nachtmerrie  
Kan niet meer helder nadenken  
Ben nog even ver weg ...*

*Wat ben ik blij dat het maar een nachtmerrie was  
Wat ben ik blij dat ik hier in Nederland ben  
Wat ben ik dat ik de kans krijg  
Om te voelen wat.... “Vrijheid” betekent!*

*K. Khan, 2005*

## Wie maakt zoiets? Wat is de achtergrond?

Karim Khan, 18 jaar oud, 4e jaar opleiding Sociaal Pedagogisch Werk.

Hij woonde vroeger in Mosul, Irak. In 1991 kwamen er vliegtuigen over die aanvallen uitvoerden. De moeder van Karim sleurde hem in huis en ze kropen in de badkamer weg, denkend daar veiliger te zijn. Ze hoorden de bommen in de naaste omgeving doel treffen. Toen ze dachten dat "het" over was gingen ze naar buiten. Het huis van de burens was getroffen. Veel rook, veel schreeuwende mensen. Men hilde en rende rond. Ontredding, maar ook de wil om elkaar te helpen voor zover dat kon.

In de slaap komt het beeld van toen vaak opeens (nog steeds!) weer terug, om later weer te vervagen. De vraag komt dan op: wat doe ik hier nog? Wat heb ik hier nog te zoeken? Dan het wakker worden met een zweterig lichaam, een snel bonkend hart, pijn in je borst (van die pijnlijke steken die opnieuw en opnieuw in je steken) en gedachten die als het ware vast zitten.

Karim woont nu 12 jaar in Nederland, vertrok als 6-jarige vluchteling uit Irak. Kwam in een kleinere typisch Nederlandse plaats waar vrijwel geen allochtonen waren. Omgang met Nederlandse jongeren was toen wel een noodzaak, maar aldus Karim goed voor een snelle inburgering en voor het leren van de Nederlandse taal. Na 9 jaar daar gewoond te hebben vond het gezin dat het beter was een grote stad op te zoeken met nieuwe impulsen, meer keuzes op opleidingsgebied. Karim heeft het daar naar zijn zin. Volgt opleidingen, doet aan sport en heeft hobby's als ieder ander.

Een bezoek aan de gedenkplaats Kamp Amersfoort sprak hem heel erg aan. Ook de landelijke slogan: "Vrijheid is niet vanzelfsprekend, vrijheid moet verdedigd worden!". "**Vrijheid**", een kostbaar iets, ook in dichtvorm!

*Cees Biezeveld,*

## 150.000e bezoeker website gepasseerd!

In het najaar van het jaar 2000 kwam een eerste begin van de website tot stand waarbij webmaster Gert Stein de stuwende en creatieve kracht was. In de eerste vier jaren van zijn bestaan groeide de website uit tot een eigentijdse informatie- en documentatiebron die in Nederland en ver daarbuiten veel waardering oogst.

De toenemende belangstelling voor het werk van de stichting en de herstelde herinnering aan Kamp

Amersfoort zien we ook terug in de bezoekersaantallen van de website. In juni 2005 werd de 150.000e bezoeker website geteld, dat wil zeggen dat tussen juni 2004 en juni 2005 zo'n 50.000 keer de website werd geraadpleegd.

Vrijwilliger / webmaster Gert Stein wordt vanaf deze plaats van harte gefeliciteerd met dit succes!

*Cees Biezeveld,*

## Lessen uit het verleden: Amersfoort & Srebrenica

"Deze plek is een les uit het verleden" is vaak ons motto in het contact met bezoekers en bij rondleidingen. Amersfoort is maar al te vaak een openbaring voor de toehoorders. Het leidt vaak tot reacties als: Dat nooit weer!

Op maandag 11 juli 2005 zal het 10 jaar geleden zijn dat Srebrenica viel, een naam waar Nederland niet omheen kan, waar zelfs een kabinet door viel. "Onze" militairen zaten er en maakten het mee. Ze werden nadien in ons land niet altijd begrepen. Ook de mensen van '40-'45 werden nadien vaak niet begrepen. Zijn er parallellen? Zijn er soortgelijke leermomenten in de geschiedenis.

Op **zondag 10 juli 2005, aanvang 14.00 uur** zal er in het bezoekerscentrum Kamp Amersfoort aandacht aan dit stukje geschiedenis worden besteed. Een ooggetuige van toen zal via een interview ervaringen doorgeven "en" mogelijke vragen kunnen beantwoorden.

Reserveren is niet verplicht, voor de organisatie / verzorging ontvangen we wel graag bericht als men hiervoor komt. Reacties graag naar het kantoor van de stichting t.a.v. de directie.

# ARCHITECTUURPRIJS 2005 (Amersfoort) TOEGEKEND!

In 2005 werd in groeistad Amersfoort voor de derde keer de Architectuurprijs Amersfoort georganiseerd door De Zonnehof en De Amersfoortse Courant, met financiële ondersteuning van Latei Projectontwikkeling, het Stimuleringsfonds voor Architectuur en de gemeente Amersfoort. Het is een tweejaarlijkse prijs. Rondom deze architectuurprijs worden tal van activiteiten georganiseerd: een expositie van de genomineerde objecten in het Rietveldpaviljoen van De Zonnehof, een kinderschoolworkshop over droomhuizen (met de kinderarchitectuurprijs), de Masterclass architectuurfotografie, Architectuurcafés, een reizende schoolpresentatie en een reizende tentoonstelling. Op diverse plaatsen in de stad worden de genomineerde objecten gepresenteerd.

Het publiek wordt bij de prijstoekenning betrokken. Er zijn stembiljetten in een speciale bijlage van de krant en bij de expositie. Het publiek mag een stem uitbrengen. Bij iedere stem wordt een viertal criteria toegekend aan telkens één object: inpassing omgeving, verhouding vorm en functie, materiaalgebruik & detaillering en tenslotte het mooiste object volgens de stemmer. Er waren 10 objecten genomineerd. Het project met in totaal de meeste stemmen wint.

Het nieuwe bezoekerscentrum gedenkplaats Kamp Amersfoort was als 7<sup>e</sup> object genomineerd. Op vrijdag 17 juni 2005 werd in De Zonnehof de uitslag bekend gemaakt door Noud de Vreeze, directeur welzijnzorg Noord-Holland, tevens lid van het kwaliteitsteam voor Vinexlocatie Vathorst te Amersfoort. Hij was al bij voorbaat onder de indruk van het winnende object waarin hij zich snel nog had verdiept: **het bezoekerscentrum van de gedenkplaats Kamp Amersfoort**. Door het publiek werd dit object op de vier criteria beoordeeld met (omgerekend) de cijfers 10, 10, 10 en 9, kortom met overweldigende meerderheid. Een uitslag waarmede de architecten van INBO-architecten BNA te Woudenberg (Peter van Woerkom, Eric Seur) en Haver Droeze landschapsarchitecten BNT te Amersfoort (Dick Haver Droeze, Jeroen Heij) heel gelukkig waren. Het bestuur en directie van de stichting zijn verheugd dat het nieuwe gebouw en zijn omgeving zo wordt gewaardeerd door het publiek.

*Cees Biezeveld*

## BEZOEK DAG OUD-GEVANGENEN & 2<sup>e</sup> GENERATIE

In aansluiting op de succesvolle bezoeken in 2004 en 2005 voor oud-gevangenen en voor kinderen van... (2e generatie), wil de directie van de gedenkplaats op donderdag 8 september 2005 vanaf 10.30 uur weer een bezoekdag organiseren.

Welke oud-gevangenen / kinderen van willen daar bij aanwezig zijn? Reacties graag schriftelijk / per e-mail sturen naar het kantoor van de stichting t.a.v. directie. Nadere informatie volgt dan.

### Landelijke dag mantelzorgers oorlogsgetroffenen

Op donderdag 24 november 2005 organiseren de LOT (Vereniging voor Mantelzorgers) en de Stichting COGIS (kenniscentrum vervolging, oorlog en geweld) een dag voor mantelzorgers (partners, kinderen, naasten) van mensen die lijden aan de late gevolgen van oorlog.

In oktober volgt een uitvoeriger publicatie over deze materie. Als u nu vast nadere informatie wilt hebben of wilt oriënteren of u ook tot deze doelgroep behoort, neem dan contact op met COGIS te Utrecht: 030-2343436.

# Monument “Appelweg” te Amersfoort

In het Informatiebulletin van april was naar aanleiding van een reactie van mw. Dijksterhuis-de Nooy uit Amersfoort een reactie opgenomen over de Bevrijdingsdag.

De herinnering aan de fusillade van een verzetsgroep, waarvan zij alle leden van nabij gekend had, viel haar nog altijd zwaar. Eerdere pogingen om rond Bevrijdingsdag wat meer aandacht voor dit monument en de gefusilleerden op die plaats te krijgen kregen van de media geen respons. Reden voor de redactie van dit bulletin om er juist wel aandacht aan te besteden.

Ieder jaar bezoekt de directie van de gedenkplaats enkele locaties, die op enigerlei wijze met Kamp Amersfoort te maken hebben. Dit jaar werd op 4 mei

mede het monument aan de Appelweg te Amersfoort bezocht. Met een passend bloemstuk werden de daar gefusilleerde gevangenen van Kamp Amersfoort herdacht. Mevrouw Dijksterhuis-de Nooy liet weten hierdoor getroffen te zijn.

## Herdenking Kamp Schoorl

Op 9 juni 2005 werd de jaarlijkse herdenking bij het monument voor Kamp Schoorl gehouden, een locatie waarmede ook de gedenkplaats Kamp Amersfoort zich verbonden weet. De directie van de gedenkplaats was daarbij ook aanwezig.

## REACTIES OP OPROEPEN

Sinds het uitkomen van het vorige Informatiebulletin zijn er diverse reacties binnengekomen. Voor alle oproepen blijven we aandacht vragen!

Op oproep **05-126 Louis de Groot** leverde onze documentalist Piet Rodenburg een hoop gegevens aan. De vraagsteller liet weten inmiddels mailcontact te hebben met een zuster van Louis de Groot die in Israël woont. Zij zal waarschijnlijk de brieven overhandigd krijgen. De vraag blijft wie hem gekend heeft.

Op oproep **05-124 Marinus Hendricus de Wit** leverde onze documentalist Piet Rodenburg een aantal gegevens aan. De heer ir. W.J.Velthuisen berichtte betreffende oproep **05-125 transportdatum Amersfoort-Arnhem** dat hij na de razzia in Bussum op 24-10-1944 enkele dagen in Kamp Amersfoort gevangen was en toen naar Arnhem werd gebracht. Ook de heer J.W.M.Rademaker reageerde op deze oproep. Hij kon met zijn broer onderduiken, maar zijn vader werd gepakt en belandde in Schaarsbergen in een groep van rond 100. Enkele dagen na de razzia.

De heer H.A.O.M.Embregts reageerde op oproep **46 website** omdat zijn vader uit Tilburg kwam en mogelijk de “schoenmaker” was hoewel hij in een kinderwagen-fabriek werkte.

De heer F.Voogt mailde over oproep 29 website of hier mogelijk sprake was van een fietspenning.

Oproep **05-129 Verzetsgroep Ede / Bennekom / Lunteren** kreeg reactie van mw. Van Gestel, dochter van een gefusilleerde van die groep. Ook de heer A.C.Lokker reageerde met boekgegevens, leverde zelfs exemplaren van oude boeken aan voor opname in de bibliotheek. Tot nu toe heeft niemand zich gemeld, die ze daadwerkelijk in het kamp nog heeft meegemaakt, gesproken.

Onze documentalist Piet Rodenburg reageerde op oproep **05-121 Machiel Lambertus (Ben) Piels** en corrigeerde de genoemde overlijdensdatum: 9 maart i.p.v. 9 april.

Alle informanten hartelijk dank voor de reacties, waarmee de vraagstellers vaak toch erg geholpen zijn!



© Foto: H. Broekhuizen

# NIEUWE OPROEPEN

- **05-130 Johannes (Jan) Bouwmeester**, uit Zaandam. Hij was ovenist bij Verkade. Zijn broer Gerrit zat in het verzet, werd gezocht. Een verrader wees op hem, waarop hij werd gearresteerd, gev.nr. 1314 Amersfoort. Transport naar Neuengamme op 09-10-'44, nr. 56627. Gestorven 03-01-'45 (hartzwakte...). Hij liet vrouw en vijf kinderen na. Familie zoekt contact met medegevangenen Amersfoort / Neuengamme die hem hebben gekend. Ooit hadden ze contact met zo'n iemand, doch die overleed voor een uitvoerige ontmoeting kon volgen.
- **05-131 Gerardus Hubertus de Vente**, geboren te Amersfoort 23-10-1922 en
- **05-132 Rikkert de Graaf**, geboren te Bunschoten op 8 maart 1919, schoenmaker, kwamen vermoedelijk najaar 1941 in het PDA en bleven tot midden 1942, gingen daarna naar Kamp Ommen, vervolgens naar Kamp Heerte in Duitsland. Rikkert de Graaf overleed daar 25-09-1942. G.H. de Vente overleefde maar kwam gebroken terug. Wie heeft hen gekend? Wie kan details leveren over hun lijdensweg? Herhaalde oproep: Website nr. 13.
- **05-133 Lea Zinger-Root &**
- **05-134 Mozes (Maurits) Zinger** zouden volgens een familielid beiden in Kamp Amersfoort gevangen zijn geweest. Wie heeft ze gekend? Wie heeft er gegevens over? Er is geen documentatie bekend.
- **05-135 J.P.Gerritsen** was gevangene in kamp Amersfoort en werd op 01-05-1944 overgebracht naar Utrecht-Wolvenplein. Daar ontvluchtte hij op 13-05-1944 rond 11.30 uur. Wat gebeurde er daarna in de gevangenis? Wie kende celgenoot Guus van Hulst? Wie kent namen van andere celgenoten? Wie kent nog de naam van de "Oberdirektor" en wie weet wat er van hem is geworden? Ook andere gegevens van de gevangenis Utrecht-Wolvenplein zijn welkom.
- **05-136 Derk Jacobus (Dick) Groen**, geboren te Rotterdam op 7 mei 1925, was in 1944 HBS-scholier, woonde te Eindhoven. Moet contacten gehad hebben met illegaliteit (jodenhulp), werd gepakt en kwam in Kamp Amersfoort terecht. Daar is hij ontsnapt, is lopend naar het zuiden gegaan, zwom rivieren over, meldde zich bij geallieerde legers, kwam later in het Nederlandse leger, ging ook naar Indië. Van zijn militaire loopbaan is het een en ander bekend geworden, wie heeft hem in het kamp gekend of na zijn ontsnapping? Daarover heeft hij nooit gesproken maar bij zijn sterven de gevolgen ervan herbeleefd. Zijn weduwe wil de levenspuzzel uitgezocht zien.
- **05-137 Ton Raateland**, geboren 11 september 1922, woonde bij zijn ouders in Laren. Hij ontdeed de arbeidsinzet (samen met zijn broer). Werd bij een treincontrole gepakt, kwam in Kamp Amersfoort. Door veel inspanningen van de familie werd hij toch vrijgelaten. Wanneer was hij in het PDA? Vermoed wordt 1943 of 1944. Wie weet iets van hem of heeft hem gekend. Later werd hij grafisch kunstenaar.
- **05-138 Joannes Gerardus Alphonsus Maria Dirks**, geboren 22-12-1903 te Amsterdam, onderwijzer, werd 30-12-1944 te Amsterdam gearresteerd en ging via Weteringsschans naar kamp Amersfoort. Op 05-02-1945 bij represaillefusillade aan B.W.-laan te Amersfoort doodgeschoten. Familie zou graag in contact komen met medegevangenen die hem hebben gekend en iets over die laatste periode kunnen doorgeven.
- **05-139 Henk Schothorst**, woonde met broer Joop aan de Zantvoortweg te Baarn. Zouden zijn opgepakt wegens illegale slacht, zouden in Kamp Amersfoort terecht zijn gekomen. Ook wordt verteld van een periode in Scheveningen. Moeten voor het einde van de oorlog zijn vrijgelaten, waarna lopend op weg werd gegaan naar huis. Tijdens deze tocht in hongerwinter 1945 moet Joop onderweg zijn gestorven. Voor zijn sterven heeft Henk wel iets aan de kinderen prijs gegeven, niet echter zijn ervaringen in Kamp Amersfoort. Dat bleef onbespreekbaar. Wie heeft Henk of zijn broer Joop gekend, wie weet er iets meer over hem of zijn broer. Zijn kinderen zoeken antwoorden op veel vragen die na zijn sterven bleven.
- **05-140 Jan Kreeuwen**, oud-gevangene (voor velen: de bekende) werd uitgeroepen voor een transport via Kleef naar Oranienburg. Zijn maatjes: Alphons Berger uit Venlo, Frans Coehorst en de heer Holla uit Venlo. Jan Kreeuwen werd door een arts-gevangene in de ziekenboeg "behandeld" met melkinjecties, zodat hij zo ziek werd dat hij niet op transport kon gaan. De politicus J.H.Scheps was ziekenverpleger, kapelaan Frijns zielzorger en hulpje bij van alles. De drie maatjes gingen naar de bunkercellen en zijn door SS'ers begeleid op transport gegaan zonder Jan Kreeuwen. Ze overleefden niet, iets dat Jan Kreeuwen sinds korte tijd pas weet. Wie weet er meer over deze drie medegevangenen? Hij zoekt gegevens.
- **05-141 Henk Stravers**, geboren 31-05-1922, afkomstig uit Rotterdam, kwam in Kamp Amersfoort, ging op transport naar Neuengamme en kwam om bij de scheepsramp Cap Arcona. De familie zoekt contact met personen die hem tijdens zijn gevangenschap hebben meegemaakt of gekend en die inlichtingen over die periode kunnen geven. Het gaat vooral om contact met lotgenoten die daarover kunnen vertellen.
- **05-142 Toon Vermeulen**, was gevangene 1090 eind april / begin mei 1944 in Kamp Amersfoort. De familie zoekt contact met mensen die hem toen gekend hebben en daarover kunnen vertellen.
- **05-143 Joseph Mathieu Starren**, geboren 15-10-1900 te Maastricht, werkte voor de oorlog bij de Marechaussee. Was tijdens de oorlog opperwachtmeester bij de staatspolitie, hielp onderduikers en

piloten. Werd 19-03-1942 met een smoes meegelokt en gearresteerd. Via Maastricht, Haaren, Kamp Amersfoort naar Oranjehotel Scheveningen (maart 1944), cel 560. In mei 1944 naar Bergen-Belsen gebracht, verder lot onduidelijk. Hernieuwde aandacht in familie brengt de vraag: wie weet meer van hem, van zijn lotgevallen en kan / wil dat bekend maken? Familie heeft foto ter beschikking gesteld.



- **05-144 Bernard Steevens**, geboren 6 november 1915, woonde destijds te Zaltbommel, Nonnenstraat (huisnummer onbekend). Hij moet rond lente of zomer 1944 zijn opgepakt en in Kamp Amersfoort zijn gekomen. Hij overleed in 1976, sprak er niet over. Wie heeft hem gekend of meegemaakt? Wie weet er meer over zijn gevangenschap? De familie wil het alsnog weten.
- **05-145 Eibert Spaan (opa) PDA 9590 &**
- **05-146 Willem Spaan (oom) PDA 9614** werden in december 1944 binnengebracht in Kamp Amersfoort, Block X. Willem liep langs een boerderij waar een verraden verzetsgroep opgepakt zou worden, iedere passant ging ook mee. De volgende dag ging vader Eibert op zoek naar zijn zoon, passeerde de plek en werd ook meegenomen. Transport Neuengamme 01-02-1945 zou zijn gevolgd, Wöbbelin wordt genoemd, waar Willem in maart 1945 stierf. In 1951 daar herbegraven, naam staat op monument dat 02-05-2005 daar werd onthuld. Opa Eibert overleefde, kwam naar huis

maar stierf twee weken later. Wie heeft hen gekend? Wie heeft ze meegemaakt in gevangenschap en kan de familie daar nog wat over vertellen?

- **05-147 Gaatze Pol**, geboren te Harlingen 03-11-1921, smokkelde vermoedelijk wapens voor het verzet naar de waddeneilanden. Zat twee maanden gevangen in Leeuwarden (1943? 1944?), kwam vervolgens in Vught of Amersfoort terecht. Moet vervolgens naar Neuengamme zijn getransporteerd en nog een ander kamp daarna. In 1965 overleden na een getraumatiseerd leven naast lichamelijke gevolgen. Kon niet spreken over het verleden. Kinderen hebben nog altijd veel vragen. Ooit moet een lotgenoot Piet Swets of Smets uit Alphen aan den Rijn langs zijn geweest. Wie heeft Gaatze Pol gekend, kan zijn kind iets vertellen over de situaties in zijn gevangenschap?
- **05-148 F.A. van Tol (Guus)**, zat rond oktober 1941 tot april 1942 in Kamp Amersfoort. Block II, PDA 242. Zat ook in Schoorl, Buchenwald, Keulen, Horrem, Wieda, Makkenrode, Nordhausen en Bergen-Belsen waar hij 15-04-1945 de bevrijding meemaakte. Is er een oud-gevangene die hem heeft gekend en de familie over die tijd kan en wil vertellen? Kleinkinderen willen graag veel van hem weten, konden hem er nooit naar vragen.
- **05-149 Dwangarbeid Soesterberg:** heel wat gevangenen van Kamp Amersfoort moesten als slaaf werken op het vliegveld Soesterberg. Kortgeleden zijn daar 4 foto's van opgedoken. Bekende info: gemaakt in de bossen bij Soestduinen. Meisje op foto zou koerierster uit Soest zijn geweest, genoemd wordt "Mies van Raay?" Groepje gevangenen zou met Duitse feldweibel "Bork" daar zijn geweest. Bork was coulant genoeg om foto's te laten maken. Deze Bork moet later door eigen mensen zijn gefusilleerd. Wie kan hier meer over verklaren? Wie kent of herkent mensen? Wie weet meer van de omstandigheden op deze unieke foto's? Welke vader zag er mogelijk zijn kind? Vragen, vragen en nog eens vragen... Wie helpt? (Foto's pagina 24)

**De directie van de gedenkplaats ontvangt graag aanwijzingen over boeken en artikelen in tijdschriften, waarin Kamp Amersfoort of zijn gevangenen aan de orde komen. Artikelen uit kranten en / of tijdschriften worden graag als knipsels ontvangen voor het knipselarchief, graag met aantekening op welke datum en in welk blad werd gepubliceerd.**

Heeft u informatie? Wilt u ook een oproep plaatsen? Help anderen en uw stichting aan gegevens. Reageer! Geef daarbij duidelijk het nummer aan van de oproep waarop u reageert.

**Secr. St.Nat. Mon.Kamp Amersfoort,  
Appelweg 3, 3832 RK Leusden.  
Tel.: 033-4613129 (graag in ochtend)  
Fax: 033-4615695  
E-mail: info@kampamersfoort.nl**



Foto's vraag 05-149 van pagina 23

## “ IN MEMORIAM “

Het bestuur kreeg een bericht van overlijden van oud-gevangene:

**Arend Lefferts**, geboren op 3 december 1921 te Havelte, overleden te Heino op 12 april 2005. Zijn laatste woonplaats was Zwolle.

**Petrus Gerardus (Piet) Boon**, geboren op 3 januari 1923 te Krommenie, overleden op 14 april 2005.

**Hendrik Jacob (Boy) Idema**, geboren te Batavia op 18 juli 1924, overleden te Putten op 25 april 2005. Zijn laatste woonplaats was Putten.

Aan de families is condoleance betuigd. Ook vanaf deze plaats wordt onze deelneming uitgesproken.

*Het bestuur.*